

Esélyegyenlőség és társadalmi nemek (gender) kutatás

2017. január

Esélyegyenlőség és társadalmi nemek (gender) kutatás

Készült a Norvég Alap társfinanszírozásával megvalósuló
„Mintaprogram a minőségi időskorért” c. HU11-0005-A1-2013 azonosító számú projekt keretében

Készítette:

LENERG Nonprofit Kft.

4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
Telefon: +36 52 512 900*74715
E-mail: info@lenergia.hu
Web: www.lenergia.hu

SZAKÉRTŐ: DR. BOCSI VERONIKA
ÖSSZEÁLLÍTOTTA: DR. BOCSI VERONIKA, VÁMOSI GÁBOR, KARÓCZKAI EMESE
JÓVÁHAGYTA: VÁMOSI GÁBOR
MINŐSÉGBIZTOSÍTÁS: GURZÓ ANDREA

A készítő hozzájárult az általa közreadott anyag felhasználásához.

2017. JANUÁR

Tartalom

1. Bevezetés.....	5
2. Elméleti keretek és országos trendek.....	7
2.1 A nemi szerepek és változásaik	7
2.2. Nők és férfiak a statisztikák tükrében	9
3. Helyi jellegzetességek a társadalmi nemek szempontjából	13
4. Módszertani keretek	16
5. Kvantitatív kutatási eredmények – a választási eredmények vizsgálata	18
6. Az interjúkutatás eredményei.....	22
6.1 A családi háttér vizsgálata és a karrierök indulása	22
6.2 A családi élet keretei (férjek, gyermekek, szülők).....	24
6.3. A munka és család összeegyeztetése	26
6.4. Női vezetők – női politikusok	30
6.5. A változtatás lehetséges irányai.....	33
7. Összegzés.....	36
A kutatás összefoglalója	38
Hivatkozott irodalmak.....	41
Melléklet	43

1. Bevezetés

A társadalmi nemek világa igen sok szempontból aktuális kutatási kérdés. Az oktatás világában, a munkaerőpiacon, az életmódban stb. megfogható eltérések számtalan társadalomtudományi vizsgálódásnak képezték az alapját eddig is, és hasonló tematikájú elemzések minden bizonnyal a későbbiekben is bőséggel születnek majd. A társadalmi nemek kutatásának felfutása Magyarországon a kilencvenes években kezdődött meg – ekkor kapcsolódhatnak be a kutatók a nemzetközi szakirodalom aktuális áramlataiba, férhetnek már hozzá korlátozás nélkül a nyugati és kurrens szakirodalmakhoz, s mindezzel a háttérrel és alapokkal megerősödve elkezdődik a magyar társadalomban tapasztalható jelenségek gender szempontú vizsgálata. Ilyen jellegű kutatási témákat pedig a magyar társadalom elemzésekor könnyen találhatunk.¹

Elemzésünk célja, hogy a nők helyzetének feltárásához egyrészt elméleti kereteket alakítson ki, másrészt ismertesse a magyarországi trendeket, harmadrészt pedig egy lokális kutatás eredményeit közölje. A lokális kutatás a hegyháti és a komlói járásra fókuszál. Kétfajta empirikus technikát alkalmazunk: első lépésben az országgyűlési választások adatait vizsgáljuk meg: ezeket a társadalmi nemek szempontjából elemzünk (ez képezi vizsgálódásunk kvantitatív szeletét), második lépésben pedig fókuszcsoportos és egyéni interjúk alapján (ezek az interjúk vezető beosztású nőkkel készültek az említett két járásban) igyekszünk megragadni a női életutak közös jellegzetességeit, rávilágítani a helyi sajátosságokra, s utána járni annak, hogy milyennek látják a nők helyzetét a mai Magyarországon a megkérdezettek.

Fő kutatási problémánkat az a kérdés képezi, hogy a vezető pozíció betöltése, amely eleve egy elszakadást feltételez a hagyományos női lét jegyeitől, vajon maga után vonja-e a szerepek és feladatok más szférákban történő átrendeződését. Megfigyelhetők-e például a házimunka vagy a gyereknevelés területén hasonló változás, s hogyan alakítja mindez a családi hierarchiákat, s okoz-e szerepkonfliktust a kialakuló helyzet. Kíváncsiak vagyunk arra is, hogy a különböző egyéni és családi stratégiáknak milyen fő csapásirányait tudjuk azonosítani, s van-e az így kialakuló mintázatoknak beágyazottsága a társadalmi háttérváltozókba. Kutatási problémánk tehát arra az első pillantásra disszonáns helyzetre vonatkozik, amelyet a női vezetők megélnak. Kutatásunk relevanciáját adja az is, hogy a nők a kistélepülések önkormányzataiban, oktatási és szociális intézményeiben felülreprezentáltak – kíváncsiak voltunk tehát arra, hogy mindez hogyan egyeztethető össze azzal a ténnyel, hogy többségük alacsonyabb státuszú csoportokból érkezik, s általában egy generáción belüli mobilitást valósít meg. Kérdésként fogalmazódott meg bennünk, hogy vajon milyen motivációs

¹ A kutatások fókuszába ugyanakkor nem csak a nők helyzete és a női nemi szerepek kerültek, hanem a férfiak nemi szerepeivel kapcsolatos diskurzusok is. Bővebben: Hadas (2011).

tényezők indították el pályájukon a megkérdeszetteket, milyen tényezők szakították ki őket a megszokott társadalmi közegükből, s a már elért státuszt hogyan próbálják átadni gyermekeiknek.

Kvalitatív elemzésünk fókuszában olyan jelenségek állnak, mint a nőként befutható pályáívek vonala, az üvegplafon jelenségek, a nőként megtapasztalt korlátok és előnyök, valamint kiemelt figyelmet szentelünk a család és a munka összehangolásának. Választ szeretnénk kapni arra a kérdésre, hogy milyen életmódot és élethelyzeteket eredményezhet pl. egy vezető beosztásban lévő nő tradicionális vagy éppen modern szerepértelmezése.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy eredményeink nem teljes mértékben általánosíthatóak, hiszen az interjúalanyaink két járásból származnak, s elemzésünk homlokterében is Baranya megye e két járása áll. Ugyanakkor úgy véljük, hogy azoknak az élethelyzeteknek a nagy része, amelyeket az interjúk segítségével megismertünk, minden bizonnyal rokoníthatók más régiók és megyék eredményeivel és sajátosságaival (például más aprófalvas vagy korábban ipari profillal bíró területek aktuális jellegzetességeivel) illetve kiegészíthetők az országos vizsgálatok eredményeit. Ezen kívül úgy véljük, hogy a kapott eredmények kellőképpen reflektálnak napjaink magyar társadalmának bizonyos, a nemekkel kapcsolatos jelenségeire.

Munkánkat a „Mintaprogram a minőségi időskorért” c. projekt keretében végeztük el, amelyet Alsómocsolád önkormányzata 2013-ban nyújtott be a Norvég Finanszírozási Mechanizmus 2009-2014-es időszakában. S bár program elsődleges céljai az idősgondozás területére fókuszálnak, a nemi egyenlőtlenségek kérdésköre sok szalon kapcsolódik a projekthez, hiszen a minőségi időskor csak úgy valósítható meg, ha azt a kihívást, amelyet a nők számára a munka és a család összeegyeztetése okoz az időskort megelőző életszakaszban, alaposabban megismerjük. Ezen kívül a projekt célcsoportjai és a női vezetők között komoly átfedés mutatkozik – hiszen, ahogy tanulmányunkban a későbbiekben ki is fejtjük, a kistélepléseken a női vezetők az országos arányukhoz képest felülreprezentáltak.

2. Elméleti keretek és országos trendek

2.1 A nemi szerepek és változásai

A nemek kutatásának egyik alapvetése, hogy a társadalmi és a biológia nem fogalma eltér egymástól. Az előbbi a társadalom által konstruált szerepek, viselkedési normák, feladatok együttese, amelyekbe az egyén, akár csak az adott kultúra egészébe, beleszületik, megtanulja, majd interiorizálja. A társadalmi nem által megszabott viselkedési mód elvárásaként fogalmazódik meg, s szerepkonfliktusok kialakulásához vezethet, ha az egyén attól kisebb vagy nagyobb vonalakban eltér. Kiemelkedően fontos momentum, hogy a társadalmi nem kategóriája, bár biológiai alapokkal is rendelkezik, egészében nem magyarázható meg pusztán a biológiai eltérésekkel.

A különbségek, amelyek a két nem számára gyakran teljesen eltérő előírásokból és elvárásokból származnak, ettől jóval számosabbak. Antropológiai leírások rámutatnak arra, hogy a nemi szerepek a tradicionális vagy törzsi társadalmakban általában elkülönülnek (pl. Mead 2003), s külön feladatokat írnak elő a férfiaknak és nőknek, külön helyszíneket jelölnek ki a számukra. A két nem tevékenységei és feladatai élesen különböznek egymástól (lásd például Bourdieu (2000) leírását a kabil társadalomról).

A nemi szerepek ugyanakkor kultúránként és történelmi koronként is változnak, ami a fogalom társadalmi, s nem biológiai kontextusára mutat rá. Somlai Péter (2013) családtörténeti tipológiájában például a tradicionális, a polgári és a modern családtípusok leírásával a nők helyzetének változásaira is rámutat. Egy tradicionális nagycsaládi háztartásban a nők számára előírt feladatok, de az elvárt munkamennyiség is gyökeresen eltért például a polgári modellben elvégzendő feladatoktól. Eltérnek a hatalmi viszonyok, a döntési jogkörök és a munkához való viszony is. Fontos látnunk, hogy a családmodellek változása nem csak a férfi-nő relációban alakítja át az élet kereteit, de a gyermekek helyzetére is hatást gyakorol (a modern család kevésbé hierarchikus szerkezete például a gyermekek helyzetét is nagymértékben alakítja át). Somlai Péter modelljének vizsgálatakor nem tekinthetünk el a külső kontextusok vizsgálatától sem: a kétkeresős családmódel elterjedése, a szocialista korszak nőpolitikája vagy a nők sajátos bekapcsolódása az oktatási expanzió folyamatába mind-mind kihat a nemi szerepekre. A modern család mindenesetre kevésbé hierarchikus, demokratikusabb, és kétkeresős modellre épülő családmódelhez kapcsolódik.

Értelemszerűen a nemi szerepekről alkotott elképzelések össztársadalmi szinten nem egységesek. Számos szociológiai háttérváltozó mentén tudjuk megragadni ennek eltéréseit. Kézenfekvő különbségeket képeznek a generációs törésvonalak, amelyek az idősebbek estében sokkal inkább eredményeznek tradicionálisabb rajzolatokat (ennek nyomait az interjúkban is igyekszünk megragadni), a falu-város különbségei (hiszen a falvak zártabb társadalma jóval inkább kapcsolódik a

hagyományokhoz, s ezáltal a nagycsaládi-konvencionális rajzolatokhoz), illetve az iskolai végzettség mutatói.

A nők helyzetének elemzése során nem tekinthetünk el az aktuális demográfiai trendek áttekintésétől sem. Az első gyermek vállalásának kitolódása (átlagosan 29 évre) összefüggésben áll a nők felsőoktatási részvételének bővülésével, de ezen kívül sok más tényező is alakítja. Nem csupán a gyermekvállalás, hanem a házasságkötés időpontja is kitolódott. Ezek az életesemények a diplomás nők esetében még később valósulnak meg. A gyermekszámok csökkenése több generáció óta tartó folyamat. A legmagasabb gyermekszámokat a társadalom legszegényebb rétegeiben találjuk. Az egy nőre jutó gyermekszám átlaga messze nem elég a népesség reprodukciójához, hiszen annak értéke jelenleg $1,4^2$ (2,1 kellene ahhoz, hogy a lélekszám ne csökkenjen) – igaz azonban, hogy hasonló trendek jellemzőek a legtöbb európai országra is. A történeti demográfiai elemzések arra mutatnak rá, hogy Magyarországon a demográfiai átmenet elméletének második szakaszának, amely a dinamikus népességnövekedést eredményezi, sem volt akkora kifutása – az egykézés ugyanis hamar, s érdekes módon a paraszti társadalomból kiindulva kezdett terjedni (Andorka 2001).

Azoknak a családoknak a számára, ahol a nő karriert épít, a gyermekek száma és a család nagysága kardinális kérdés, s a döntés nagyban beágyazott az igénybe vehető rokoni és intézményi segítség mértékébe. A családszerkezetet érintő más változások (mint például a válások magas arányszáma, csonka- és mozaikcsaládok nagyobb arányú létrejötte) szintén alakítják a megkérdozett nők helyzetét. Elég csak arra gondolnunk, hogy egy kereső nő a válás után sokkal inkább képes anyagilag fenntartani egy egyszülős háztartást is.

A felek réteghovatartozása alapján homogén és heterogén házasságokat különböztetünk meg, s ez utóbbi fogalomhoz kapcsolja a mobilitáskutatás a házassági mobilitás jelenségét is. Összességében azt mondhatjuk, hogy Magyarországon a homogén házasságok a gyakoribbak (tehát a házaselek azonos társadalmi közegeből érkeznek). A társadalom nyitottsága a heterogén házasságok arányával függ össze. Az ezredforduló után a magyar társadalom mobilitása csökken, ami a felsőközép és az elit bezáródásával jár.³ Mindez a magasabb státusszal bíró nők házasságának trendjeit is befolyásolja. A falvakban ugyanakkor a vezető beosztásban lévő nők homogén házasságainak az esélye jóval alacsonyabb, ami a vegyes foglalkoztatási szerkezettel bíró házaspárok nagyobb arányát valószínűsíti a mintánkban.

² <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2015.pdf>

³ A 70-es évek társadalmának nyitottabb voltával áll például kapcsolatban az a tény, amit Andorka Rudolf ismertetett a falvak társadalmának kutatásakor. A legtöbb faluban ugyanis a családok foglalkoztatási szerkezete igen bonyolult mintázatot mutatott: ingázó munkások, tévész-dolgozók és a helyi értelmiség keveredését figyelhetjük meg (Andorka 1979). A rendszerváltás később átrendezte mind az országos, mind pedig a helyi elit csoportokat, ugyanakkor a mobilitási esélyek az utóbbi évtizedekben kedvezőtlenebbek, mint a Kádár-rendszer második felében.

A női munkavállalás és a kétkeresős családmódel elterjedése a háztartási munkák egyenlőbb elosztásának irányába kellene, hogy mutasson. A magasabb iskolai végzettség, illetve a fiatalabb kohorszok esetében a generációs törésvonalak szintén a demokratikusabb szerepfelfogást valószínűsítik. Ugyanakkor Magyarországon a tradicionális nemi szerepek erőteljes jelenléte a mai napig megfogható – ami egyfajta kettős terhelést rak a nők vállára (munkaórákban, elvégzendő feladatokban stb.), hiszen a házimunka percekben mért időtartama komoly aránytalanságokat mutat, amelyek jóval nagyobbak, mint a kereső tevékenység területén tapasztalható eltérések (ez utóbbi területen a férfiak ráfordításai a magasabbak). Ennek a kettős terhelésnek az eredményeként a nők körülbelül napi egy órával több kötött idővel rendelkeznek, ha a munkajellegű tevékenységeket vizsgáljuk.⁴ A tradicionális szerepek ereje ugyanakkor gyengül, s kevert, egyenlőbb mintázatok terjedését dokumentálhatjuk. Mindez kihat a gyermekek ellátásával kapcsolatos feladatok átalakulására is.

A tradicionálisabb nemi szerepfelfogás ugyanakkor nem csupán a családon belüli viszonyokra van hatással, hanem a befutható pályáivekre is. S bár a fiatalabb generációk esetében a diplomások között a nők túlsúlya mutatható ki, s a közoktatási-felsőoktatási kutatások pedig az intézményeken belül egyfajta „férfihátrány” hipotézisről beszélnek (Fényes 2009), mindennek a munkaerő-piaci átváltása vagy átmenete nem egyértelmű. Olyan adatok, mint például a keresetek eltérései, nem eléggé árnyaltak. Az eltérések azonban kimutathatók az azonos pozíciókban is – ennek okai pedig rendkívül összetettek. Kérdés, hogy a tánciák mennyiben köszönhetőek az eltérő motivációknak és céloknak, és mennyiben az üvegplafon jelenségének, amely a női karriereket egy biztosan ponton fogja megtörni. A nők munkavállalását nem elemezhetjük az oktatási intézmények és a köznevelési intézmények rugalmassága, a háztartást kiségitő szolgáltatások elérhetősége, illetve a munkahelyekre a GYES-GYED utáni való visszatérés lehetősége nélkül. Az üvegplafon, illetve a külső intézményi és munkaerő-piaci kontextusok ráadásul nem csak közvetlen hatást fejtenek ki, hanem közvetett módon a karriermotivációkat és a munkahelyi aspirációkat is befolyásolják. Szintén előzetes és gátló tényezőt jelenthet a környezet nemi szerepfelfogásának eltérő volta - hiszen akár a család, akár pedig a települési környezet ellenpontozhatja a nők terveit és életcéljait.

2.2. Nők és férfiak a statisztikák tükrében

A demográfiai vizsgálatok egyik szála a férfiak és a nők számát, korcsoportonkénti arányait elemzi. Esetünkben is ez képezi vizsgálódásunk első lépését. Magyarország népessége több mint két évtizede

⁴ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/idomerleg/idomerleg0910.pdf>

csökkenő létszámot mutat. A jelenlegi népesség 9,83 millió fő (2016. januárjában).⁵ Ebből a 9,83 millió főből 5,14 millió fő a nők száma, ami százalékban kifejezve 52,3%.⁶ Azokban az országokban, ahol a modernizáció folyamata korábban kezdődött, nőtöbbslet jellemző – annak ellenére, hogy születéskor a férfiak aránya magasabb. A nők halandósága ugyanis a tradicionális társadalmakban sok esetben magasabb (leginkább a szülések kockázata miatt), míg a fejlett társadalmakban a férfiak halandósága mutatja a kedvezőtlenebb értékeket. A magyar férfiak halálozási statisztikai relatíve magasak, s különösen kedvezőtlen – Nyugat-Európához képest – a középkorú férfiak halálozási rátája. A várható életkorok tekintetében a nők előnye jelenleg kb. hét év (kb. 72 és 77 év). A férfítöbbslet nagyjából a 35-40. életév körül tűnik el, s minél idősebb korcsoportokat vizsgálunk, a nők aránya annál magasabbnak mutatkozik. A nemek eltérő kohorszokénti aránya, illetve a kohorszok lélekszáma a 2016-os korfáról is leolvasható (Melléklet, 1. ábra). A várható életkorok nemenkénti eltérései okozzák azt az ábráról is leolvasható összefüggést, hogy az idősebb nők között az özvegyek aránya magasabb, mint a hasonló korú férfiak értékei.

Fontos mutató az iskolai végzettség nemek szerinti bontása is. A nők oktatásának, egyetemeken való megjelenésének komoly irodalma van, amelyek ismertetése témánk szempontjából nem releváns. Ha a KSH adatbázisaiból (az 1960 és a 2011 közötti adatsorokból) leválasztjuk a diplomások számát, s ezt a férfiak, másrészt pedig a nők populációjának számához viszonyítjuk, akkor az az összefüggés bontakozik ki a szemünk előtt, hogy a nők az utóbbi évtizedekben folyamatosan dolgozták le az oktatási hátrányukat, majd 2000 és 2011 között a férfiak előnye eltűnt, s a diplomások között a nők felülreprezentáltak lettek (Melléklet, 2. ábra).

Munkaerő-piaci státusz is fontos mutató. Szintén a KSH longitudinális adatai alapján láthatjuk, hogy a foglalkoztatottság a nők esetében mutat alacsonyabb értékeket, éppen úgy, ahogyan a munkanélküliség is. Az inaktív kategóriában a nők felülreprezentáltak – arányuk meghaladja a 35%-ot (Melléklet, 3. ábra). A munkaerő-piaci státusz és az iskolai végzettség értelemszerűen összefügg: a diplomások döntő többsége foglalkoztatott, s a két nem eltérései ebben a kategóriában nem nagyok (78% a férfiaknál és 75% a nőknél). A foglalkoztatási viszonyokban is tapasztalhatunk eltéréseket. A nők felülreprezentáltak az alkalmazottak között (81% és 87%), illetve kevésbé jelennek meg a vállalkozókon belül (9,4% és 5,9%). A vállalkozások mérete is eltér: ha a két nem által vezetett vállalkozásokat vizsgáljuk, akkor a nőkre jellemzőbbek az alkalmazott nélküli formák (igaz, a különbség nem számottevő: 70% és 73%).

A nemek és a foglalkoztatottsági ágak is összefüggenek. A humán és egészségügyi, oktatási és közigazgatási szférában a nők felülreprezentáltak (ide kapcsolhatók az interjúalanyaink többségének

⁵ A statisztikai adatok, ha külön nem jelöljük, a KSH weblapjáról származnak (www.ksh.hu), és a 2011-es adatokat mutatják.

⁶ http://www.ksh.hu/apps/shop.dok?p_id=348898&p_mezo=MINTA

vezető pozíciói is), de többségben vannak a nők a kereskedelem és az egyéb szolgáltatások területein is (Melléklet, 4. ábra).

Nagy Beáta egy, az ezredforduló után írott cikkében a női vezetők arányát elemzi. Véleménye szerint Magyarország az európai országok átlagához közeli értéket képvisel a nemzetközi összehasonlításban, sőt, a 35%-os érték az ezredfordulón kevéssel meg is haladta azt (Nagy 2005, Melléklet, 5. ábra). Egy későbbi elemzés 2015-ben 32%-os arányt mért, amely 2016-ra 34%-ra módosult.⁷ A vezetők arányán túl a fizetések eltérései is lényeges elemzési területet képeznek. A DPR adatbázisa alapján 2013-ban átlagosan bruttó 50 000 forint volt a bérkülönbség a két nem között (enne mértéke ágazonként eltérő volt). (Veroszta 2015). Ugyanakkor a fizetéseket a betöltött pozíciók, a béralkukon megszületett megállapodások és még sok más tényező is alakítja.

A tradicionális nemi szerepek és a vezetés kérdése számtalan kutatási kérdést vet fel. Elég, hogyha Hofstede-féle (2008) maszkulin és feminin, munkához kapcsolódó értéktérre gondolunk – maszkulin beállítottságként a kompetitív, győzelem-orientált beállítottságot, míg a femininként a szociálisabb, együttműködésre építő orientációt nevezik. A kutatáshoz kapcsolódó weboldalon lekérhető az egyes országok adatai, s az eredményekből kitűnik, hogy Magyarországra a különféle dimenziók (pl. hosszútávú orientáció, hatalmi távolság indexe, bizonytalanságkerülés stb.) közül a maszkulinitás a legjellemzőbb (Melléklet, 6. ábra). A Hofstede-féle mintázatok alapján kikövetkeztethetjük, hogy Magyarországon a domináns munkahelyi kultúra inkább kompetitív, rigid, s kevésbé tartalmaz kollektivistá jegyeket. Kérdés, hogy mindez hogyan egyeztethető össze a tradicionális női nemi szerepekkel. Nagy és Vicsek (2006) tanulmányukban ismertetik azt az ambivalens élethelyzetet, amelyet a vezetői pozíció és a női szerepek összeegyeztetése okoz. A női vezetés ugyanis „lágyabb”, kompromisszumkészebb és szociálisabb.

Saját kutatásunk egy szála az életmód területén megfigyelhető egyenlőtlenségek vagy egyenlőségek irányába mutat. Ennek érdekében a KSH 2009/2010-es időmérleg vizsgálatát használtuk fel,⁸ méghozzá a diplomások almintáit leválasztva. Már utaltunk arra, hogy a magas iskolai végzettség a nemi szerepek távolságait csökkenti, s megemeli a nők kereső munkáját, illetve a férfiak házimunkához kapcsolódó időtartamait. A diplomások időmérlegének bizonyos blokkjait a Melléklet 7. ábrája mutatja be. A férfiak kötött tevékenységeinek hossza naponta 52 perccel rövidebb, mint a nőké, ami a nők nagyobb leterheltségét eredményezi. A kereső munka férfiaknál tapasztalt magasabb értékeit ugyanis a háztartási munka és a gyermeknevelés ellenpontoszza. Fiziológias tevékenységekre, illetve szabadon választható tevékenységekre a diplomás férfiaknak szintén bővebb időkeretek állnak a rendelkezésükre. Ha a kötött tevékenységeket külön iskolai végzettség szerint elemezzük, kiemelhetjük, hogy a legrosszabb helyzetben a diplomás nők vannak (napi 518 perces átlaggal a

⁷ <http://ado.hu/rovatok/munkaugyek/nott-a-noi-cegvezetok-aranya>

⁸ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/idomerleg/idomerleg0910.pdf>

ténylegesen tevékenységeket végzők adatai alapján – Melléklet, 8. ábra). Fontos látnunk, hogy nemek leterheltsége nem lineáris összefüggést mutat az iskolai végzettség szerinti bontásban.

3. Helyi jellegzetességek a társadalmi nemek szempontjából

Baranya megye népessége 2013-ben kb. 377 ezer fő volt, amely az elvándorlás (ami főleg a diplomásokat és a fiatalokat érinti), a halálozási mutatók és az alacsony gyermekszámok miatt folyamatosan csökken. Bár a települések 69%-a 500 fő alatti lakossal bír, a lakosság településtípusonkénti százalékos eloszlása városi koncentrációt mutat (39%-uk Pécsen, 26%-uk kisebb városban, s 35%-uk él falusi jogállású településen). A megye korstruktúrája az országos átlagtól kedvezőtlenebb. A munkanélküliségi ráta mértéke kb. 5-6 évvel ezelőtt még messze az országos átlag felett volt, azonban az utóbbi években a különbség mérséklődött (2013-ban 10,4%). A megye profiljában a mezőgazdaság az országos átlagtól hangsúlyosabban jelenik meg, míg az ipar százalékos arányai (jelenleg) az országos átlaghoz közeli (ez a térség gazdasági profiljának átalakulásával magyarázható). A GDP tekintetében az utóbbi évek az országos átlagtól való elmaradás fokozódását eredményezték (2013-ban az országos átlag 66%-át tette ki a megye értéke). A vállalkozások sűrűsége elmarad az országos értékektől, éppen úgy, ahogy a megye külföldi tőkét vonzó képessége is.

A nemek demográfiai helyzetét megvizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a nőtöbbség Baranyában némileg meghaladja az országos szintet (52,77%). A várható élettartam eltéréseinek hatására ez a nőtöbbség 65 év felett jelentősnek mutatkozik: míg az idős férfiak aránya 13,5% a férfiak populációjának egészéhez viszonyítva, a nőknél 20,4%-os értéket találunk. Ha a KSH idősoros adatait elemezzük, s a diplomások arányát vizsgáljuk meg nemenként, akkor az országos trendekkel rokonítható, de attól némileg eltérő mintázatot kapunk. 1960-ban a férfiak között több mint négyszer annyi diplomás volt, mint a nők között, majd lassú növekedés után a nők nagyobb fokú, a felsőfok oktatási expanzióban történő részvételének hatására 2011-re az arányok megfordultak, s a legutóbbi népszámlálás adatai alapján a nők 17,6%-a, míg a férfiak 15,7%-a szerzett felsőfokú végzettséget (Melléklet, 9. ábra). A diplomások aránya némileg meghaladja az országos átlagot – ez minden bizonnyal a Pécsi Tudományegyetem hatásának köszönhető.

A megyei foglalkoztatottságot, ahogy már korábban említettük, az országos átlagok alatti értékek jellemzik. Ha ezt nemi bontásban vizsgáljuk meg, akkor azt láthatjuk, hogy a két nem foglalkoztatottsága jelenleg közelebbi értékeket mutat, mint a Kádár-érában. A férfiak foglalkoztatottsága évtizedek óta folyamatosan csökkent, drasztikus mértéket ez a csökkenés azonban csak a rendszerváltás után mutatott. A 2011-es adatok a tíz évvel korábbtól némileg kedvezőbbek. A nők esetében eltérést a longitudinális értékek egyfajta fordított U-alakú görbéje jelent. 2011-ben kb. 32% százalékos volt foglalkoztatott (Melléklet, 10. ábra).

Borbély (2011) a megyék és a kereseti különbségek kapcsán jegyzi meg, hogy minél jobbak egy megye gazdasági mutatói, annál nagyobbak a távolságok a férfiak és a nők között. Ha a budapesti nők

fizetését 100%-nak vesszük, akkor az országos átlag értéke 79 lesz, míg Baranya megye mindössze 70%-os értékkel a 15. pozíciót foglalja el. Az országos átlagtól ugyanakkor a baranyai férfiak is jelentősen (sőt, nagyobb távolságban) maradnak el.

A női vezetők aránya alapján a megyék között Baranya a középmezőnyben foglal helyet, s az a változás, amely a női vezetők arányának növekedésére vonatkozott 2015 és 2016 között, a megyében nem volt megfigyelhető – sőt, a felmérések két százalékos csökkenést tapasztaltak.⁹

A helyi sajátosságokat taglaló fejezetünk végén az elméleti keretek azon pontjait vesszük számba, amelyek véleményünk szerint alakítani fogják a vezetői beosztásban lévő nők helyzetét. Mivel interjúalanyainkat a hegyháti és a komlói járásból toboroztuk, ezért feltételezhetően erősebben képviseltetik magukat a tradicionális nemi szerepértelmezések – különösen a kisebb településeken élő és idősebb interjúalanyok esetében. Itt – ahogyan Andorka Rudolf falusi társadalomról szóló elemzésében is láthattuk – a vegyes foglalkoztatottsággal bíró családok nagyobb jelenlétére számítunk. A terület korábbi ipari, jelenleg pedig erőteljesebben mezőgazdasági profilja az interjúalanyok között a társadalmi mobilitásban résztvevők magasabb számát prognosztizálja. A kisebb településeken és a kisvárosokban a nők előtt olyan gazdasági ágazatok fognak megnyílni, mint az oktatás vagy a helyi közigazgatás. Azzal is számolnunk kell, hogy azok a szolgáltatások és lehetőségek, amelyek a női karriernek és a család összehangolását könnyebbé teszik, a kisebb településeken kevésbé elérhetők (pl. bébiszitterek, ételszállítás stb.).

Az elmúlt évek kistérségekre fókuszáló vizsgálatainak a két járás helységei is helyszínt adtak. A Hegyháti járásban elhelyezkedő Tormás községről Váradi (2013) tanulmánya rajzol pontos képet. A munka plasztikusan írja le azokat a jelenségeket, amelyek a leszakadó térségek vagy válságövezetek aprófalvainak a mindennapjait jellemzik érintve azokat a tényezőket is, amelyek jelentős munkaerőpiaci feszültségeket generálnak (a rendszerváltás utáni gazdasági átrendeződés, a térszerek felbomlása, a feketemunkák elterjedése, az ingázáshoz szükséges erőforrások hiánya (például személyautó), a munkába járást megnehezítő tényezők. A tanulmány a háztartások megélhetési stratégiáit (melyben a közmunka is fontos szerepet játszik, illetve a különböző segélyek) és az etnikai elválasztó vonalakat is elemzi, illetve az élethelyzet alapján egy tipológia kialakítására is kísérletet tesz.

Baranya megye aprófalvas déli részéről, a sellyei járásról (akkor: kistérségről) is születtek hasonló leírások. Itt az aprófalvak helyzetét a határmenti elhelyezkedés is nehezítette, hiszen a rendszerváltás előtt a térség a jugoszláv határ mentén helyezkedett el. A városhiányos jelleg, a relatíve kevésbé városiasodott központok, a zsákfalvak gyakorisága, a sajátos etnikai viszonyok (roma és sváb etnikum), a vezető szerepért vetélkedő városok „küzdeme”, a többcélú kistérségi társulásokra épülő szolgáltatások kialakulása az ezredforduló környékén olyan élethelyzetet mutatnak be, amely sok

⁹ <http://ado.hu/rovatok/munkaugyek/nott-a-noi-cegvezetok-aranya>

vonásában rokonítható az általunk is vizsgált kutatási helyszínekkel. Virág (2008) munkájában kiemeli az oktatási intézményeknek a települések életében játszott kulcsfontosságú szerepét, s utal azokra a szegregációs mechanizmusokra is, amely a helyben beiskolázás és a környékbeli településekre irányuló oktatási mobilitás miatt kialakultak. A tanulmányok érintik a beás lakosság iskolához való viszonyának kérdéskörét is, az asszimiláció és az előítéletesség interjúkkal megragadható formáit és tapasztalatait (Virág 2008, Feischmidt 2008). A hátrányos helyzetű járásokban befutható női pályáívek behatárolt voltát és a hátrányok kiformalódó és szinte le sem bontható rendszerét Szabolcska (2008) kvalitatív kutatási eszközökkel készült tanulmánya mutatja be átfogóan. A hátrányos helyzetre ebben az esetben – véli a szerző – a nemi hátrányok is ráarakódnak, s ena férjüktől-párjuktól kedvezőtlenebb helyzetbe sodorják a kistelepülések élő fiatal nőket.¹⁰

¹⁰ Bár saját kutatásunkban ehhez fogható női élethelyzetekkel értelemszerűen nem találkoztunk, az adott településeken a nők helyzetét bemutató leírásokban hasonló elemek köszönnek vissza.

4. Módszertani keretek

Kutatásunk során két alapvető technikát használtunk fel. A kutatási terület mind a két módszertani technika esetében a nők esélyegyenlőségének problémaköre volt, ugyanakkor a kvantitatív elemzés során arra vállalkoztunk, hogy a 2014-es országgyűlési és önkormányzati választások eredményeit elemezzük. Ennek során a Nemzeti Választási Iroda weblapján elérhető adatbázisokat használtuk fel.¹¹ Célunk az volt, hogy egyrészt megvizsgáljuk a nők választottságát országos szinten, majd kiemelten foglalkozunk Baranya megye adataival, s megpróbáljuk megmagyarázni a különféle eltéréseket. Külön figyelmet fordítottunk arra, hogy a kapott adatokat településtípusonként is elemezzük. Ennek oka a térség aprófalvas szerkezete.

A kutatásunk során nyert információk másik csoportját kvalitatív technikákkal szereztük. Legnagyobb részt egyéni és fókuszcsoportos interjúkat alkalmaztunk, ahol a félig strukturált lekérdezés szabályait tartottuk célravezetőnek. Az interjúk főbb vázlatpontjai a családi háttér, az egyéni karrier állomásait, az iskolai karriert, a saját család szerkezetét és a házimunka megosztását, a női vezetőkről alkotott véleményt, a települések gender szempontú jellegzetességeit, a generációs különbségeket, illetve a nők szerepvállalásának országos kontextusát érintették.

Az interjúalanyok a hegyháti és a komlói járás női vezetői közül kerültek ki. Polgármesterek, jegyzők, egyesületi vezetők, intézményigazgatók véleményét tudtuk megkérdezni, s ritkább esetben olyan nőket, akik a politika megyei szintjeiben is részt vesznek. Mivel az interjúalanyok különböző településeken élnek, így túlnyomórészt egyéni interjúkat készítettünk, míg más esetekben, ha egy helyszínen több női vezető is elérhető volt (például az önkormányzatoknál), fókuszcsoportos interjúkat vettünk fel. A beszélgetéseket 2016. októberének végén és novemberben rögzítettük Skype-on vagy telefonon. Az interjúk közös interjúvázlaton alapultak, ám alkalmazkodtunk az egyéni adottságokhoz (pl. ha a megkérdezettnek nem született gyermeke, rálátással bírt a politikai magasabb szintjeire stb.). A felvett interjúkat november hó végén írásbeli kikérdezéssel egészítettük ki.

A fókuszcsoportos interjúk felvételénél Vicssek Lilla (2006): Fókuszcsoport c. könyvét tekintettük irányadónak, az egyéni interjúknál pedig a normál félig strukturált szociológiai interjúk készítését. Összesen 50 főt értünk el két Baranya megyei járásban. (Azoknak a településeknek a listáját, amelyekről interjúalanyaink származnak vagy dolgoznak, a Melléklet 2. dokumentuma tartalmazza.) Reprezentativitásra nem törekedtünk, azonban úgy véljük, hogy a kvalitatív kutatásokhoz képest magas elemszám miatt a kapott adatok szélesebb körben is használhatók. A fókuszcsoportos és egyéni interjúk vázlatát a Melléklet 1. dokumentuma tartalmazza. Az interjúk elemzésének főbb szálait a kérdésblokkok adják. Az egyéni vagy tipikus álláspontokat idézetekkel szemléltetjük (ezeket a dokumentumban dőlt betűvel és idézőjellel szerepeltetjük). Az interjúk elemzése során célunk a

¹¹ <http://valasztas.hu/#>

korábban felvázolt elméleti keretekkel való összevetés, és a vélemények-narratívák olyan értelmezése, amely teoretikus alapokon nyugszik. Munkánkban igyekeztünk összekapcsolni a kvantitatív és a kvalitatív eredményeket, s a két kutatási módszer során a másik technika által feltárt összefüggésekre reflektálni.

5. Kvantitatív kutatási eredmények – a választási eredmények vizsgálata

Koncz Katalin (2014) egy tanulmányában összefoglalja a nők politikai részvételét a rendszerváltás utáni Magyarországon. Munkájában kiemeli, hogy a rendszerváltás nem csak nálunk, hanem a térség minden országában is hasonló módon eredményezte a nők politikából való nagyobb fokú kiszorulását. A folyamat ugyanakkor a rendszerváltás utáni későbbi időszakban is folytatódott, és a 2014-es választás a legalacsonyabb női arányokat produkálta. „A nők parlamenti pozícióját a győztes pártok jelöltállítási gyakorlata és győzelmi aránya határozta meg. A pártok többsége a férjjelöltek részesítette előnyben, nagyobb hányadukat indították egyéni választókerületekben és országos listán is, valamint a férfiak számára általában jobb helyezést biztosítottak a listákon.” – összegzi munkájában az arányok eltolódásának magyarázatát (Koncz, 2014: 513). Mindez ellentétes a világ más térségeiben lezajló folyamatokkal – jegyzi meg a szerző. A parlament tagjainak 2014-ben mindössze 9,5%-a volt nő, miközben ez az arány Bulgáriában 24,6%, és még Romániában is 13,5%. A Melléklet 11. ábrája a parlamentek nőtagjainak százalékos arányait mutatja be – Magyarország eltérő, a térségben Ukrajnával azonos szinten lévő adatai olvashatók le az ábráról.

A jelenség okai összetettek: egyrészt a pártok kevésbé hajlandóak női jelöltek állítani, de minden jel arra mutat, hogy a nőket az állampolgárok is kevésbé hajlandóak megválasztani. Indokként nevezhetjük meg azt az interjúszövegekben is visszaköszönő megállapítást, hogy a nők is kevésbé hajlandóak ezekért a tisztségekért indulni (ennek egyik okaként azt az életmódot nevezték meg, ami a hivatásos politikusi lét kíván, s véleményük szerint mindez megnehezíti a család ellátását és a gyermeknevelést), másrészt pedig a politika „férfias” és kompetitív jegyeit, amely a tradicionális női szerepektől távolabb áll (itt utalnánk vissza a Hofstede-féle maszkulinitás kategóriájára). Az elemzések arra is rámutatnak, hogy a nők politikában betöltött szerepét nem csupán az arányok vizsgálatával tudjuk biztosítani, hanem az általuk betöltött kormányzati pozíciókkal. A 2014-es választások után megalakuló kormánynak nem volt női tagjai. Az államtitkárok között hét, a biztosok között egy, a helyettes államtitkárok között 20 nőt találhattunk, ami 12, 3,2 és 20%-os arányokat mutat.¹²

Koncz (2014) már említett tanulmányában kiszámította az egyéni női jelöltek arányát az országos listát állító pártok esetében, s tanulmányában összegzi az idevágó eredményeket. Eszerint a FIDESZ-KDNP esetében 5,7%, a Jobbik esetében 7,5%, az MSZP-Együtt-DK-PM-MLP esetében 17% volt ez az arány, s csak az LMP kapcsán találhatunk kevéssel 20% fölötti értéket (21, 7%). Az országos listák esetében ettől némileg magasabb, de a 30%-át nem meghaladó százalékokat találunk a nagyobb pártok esetében (FIDESZ-KDNP 18,6%, Jobbik 9,9%, MSZP-Együtt-DK-PM-MLP 21,7%, LMP 24,2%). A parlamentbe való bekerülés azonban nem garantált ezen százalékos mutatók

¹² A vs.hu számításai alapján.

szerint, hiszen a listán való helyezés is kiemelt fontossággal bír – ha a nők a lista végén kapnak helyet, a parlamentbe való bekerülésük esélye jóval szerényebb.¹³ A parlamenti pártok közül a szerző megvizsgálta a nők által elfoglalt pozíciókat, s arra a következtetésre jutott, hogy nem véletlen, hogy az LMP öt képviselője közül 2014-ben kettő nő, hiszen a listájukon váltakozva szerepelnek a férfiak és a nők (Koncz 2014). Az LMP 2010-ben alapszabályában rögzítette, hogy a listaállítás során minden harmadik helyet női jelöltnek kell elfoglalni.¹⁴

A 2014-es választások eredményeképpen a nagytelepüléseken (megyeszékhelyeken, megyei jogú városokban és 20 000 fő feletti településeken) mindössze hét női polgármestert találhatunk, a fővárosi közgyűlésbe (amely 33 tagú) pedig mindössze három nő került. A fővárosi kerületek közül egynek lett női vezetője (Hassay Zsófia a VI. kerület polgármestere, ezáltal a közgyűlés tagja, s a FIDESZ-KDNP jelöltje). Ha az egyes megyék közgyűléseiben megvizsgáljuk a nemi arányokat, akkor a nemi szempontból legkiegyenlítettebb mutatókat Vas megyében találjuk, ahol arányuk eléri a 20%-ot (az országos adat kevéssel 12% alatt marad).

Ha a 10 000 fő feletti települések polgármestereit vizsgáljuk meg, akkor azt tapasztaljuk, hogy 11 megye esetében nem találunk női vezetőkkel bíró várost – ide tartozik Baranya és Somogy megye is, míg Tolna megye esetében egyetlen női polgármestert találunk ezen települések között (Tolnán, ahol a polgármester a FIDESZ-KDNP jelöltje – Melléklet, 12. ábra)¹⁵

A megyei közgyűlések összlétszáma országosan 418 fő, amelyből 48 nő. Négy közgyűlésbe egyáltalán nem került be nő (például Somogy megye közgyűlésébe), s 20% feletti arányokat mindössze két megye esetében találunk (Zala és Veszprém megyében).¹⁶

Baranya megyében a közgyűlés 19 fős. A nőket három fő képviseli, s ezzel az értékkel a megye valamelyest meghaladja az országos átlagot. A három főből egy fő a FIDESZ-KDNP, egy a Jobbik, egy pedig az MSZP képviselőjében szerzett közgyűlési mandátumot.¹⁷

Pécsen a polgármesteri pozícióért hét fő indult, ebből egy, az FORUM-MSZP-EGYÜTT-DM jelöltje volt nő (a második helyen végzett a szavazatok 28,02 százalékát kapva). A polgármester Dr. Páva Zsolt lett, aki a Fidesz-KDNP jelöltje. A város 19 egyéni választókerületéből viszont hétben nő nyert (mind a hét a FIDESZ-KDNP jelöltje). Ezen kívül két nő tagja még az önkormányzatnak más pártok színeiben, így összességében a pécsi önkormányzatban a nők aránya a 34%-ot is meghaladja, ami kimondottan magasnak mondható. Az adatokat más magyarországi nagyvárosokkal

¹³ A listák hátsó traktusában „eldugott” nőket egy tanulmány „kvótanőknek” nevezi.

http://www.ideaintezet.hu/sites/default/files/hol_vannak_hol_lesznek_a_nok_IDEA.pdf

¹⁴ http://www.ideaintezet.hu/sites/default/files/hol_vannak_hol_lesznek_a_nok_IDEA.pdf

¹⁵ A vs.hu számításai alapján.

¹⁶ A vs.hu számításai alapján.

¹⁷ Baranya megyében a FIDESZ-KDNP megyei közgyűlési listája 13 fős volt, s ezen egy nő kapott helyet. Pohl Marietta a negyedik pozícióban szerepelt, s bejutott a közgyűlésbe.

összehasonlítva azt találjuk, hogy Pécs önkormányzatának összetétele nemi szempontból a legkiegyenlítettebb a nagyvárosok közül.¹⁸

Sásdon, a Hegyháti járás központjában a polgármesteri választást nő nyerte, aki függetlenként indult, és a szavazatok 41%-át szerezte meg. Hat taggal alakult meg az önkormányzat, ebből egy független jelölt nő. Komlón az önkormányzat 13 fős, amelyben hat nőt találunk (akik a FIDESZ-KDNP, illetve az MSZP-DK jelöltjei). A polgármesteri címért hat fő indult (ebből két nő), s a polgármester végül egy FIDESZ-KDNP által delegált férfi lett (a nők független vagy MSZP-DK-s színekben indultak). A komlói járásban más városi jogállású település nincsen, a hegyháti járásban azonban még Mágocsot sorolhatjuk ide. A kb. 2400 fős kisváros önkormányzatát egy női polgármester vezeti, s a hat fős testület két független színekben induló női jelöltet is fel tud mutatni. S bár a két járás városainak eredményei messze nem általánosíthatók, az kijelenthető, hogy a nők az országos átlagot meghaladóan vesznek részt a helyi politikában, s a kisebb városokban (Sásdon és Mágocson) előnyben részesítik a pártoktól független politikai szereplést.¹⁹ Ezt a politikai magatartást a kvalitatív interjúk kutatásunk eredményei is megerősítik.

Ilonszky (2014) egy tanulmányában elemzi a női polgármesterek arányát, illetve annak a településnagysággal való összefüggéseit. Munkájából kiderül, hogy a rendszerváltás után a női polgármesterek aránya lassan, de folyamatosan növekedett 2010-ig, amikor is elérte a 18%-ot. Ha ezt az arányt a települések nagyságának segítségével vizsgáljuk meg, azt tapasztaljuk, hogy a települési hierarchia lépcsőin felfelé haladva a női polgármesterek aránya csökken. Míg az ezer fő alatti településeken az arányuk 21%, a 10 000 fő feletti településeknek mindössze a 7%-át vezette nő 2010-ben. A 2014-es választások következtében kialakuló arányok nagyon kicsi növekedést mutattak, de a női polgármesterek aránya továbbra is 20% alatt maradt, s ennek a húsz százaléknak a jelentős része a 3000 fő alatti településeken dolgozik.²⁰

Elemzésünkben komolyabb hangsúlyt kapott az aprófalvakban élő nők politikai részvétele. Ennek egyik fő indoka, hogy az empirikus kutatásunk terepének helyszíneit a Hegyháti és a Komlói járás adta, s mind a kettő közigazgatási egység településszerkezetére ez a vonás jellemző. A járásokban leválasztottuk a 200 fő alatti településeket (a Hegyháti járásban 10, míg a Komlói járásban négy ilyen helység esett ebbe a kategóriába), s helyi politikai vezetőket négy szempont alapján elemeztük:

- nő-e a polgármester

¹⁸ Debrecenben például a 24 egyéni választókerületi képviselő közül mindössze három nőt találunk, s a pártok képviselőiként csak férfiak kerültek be az önkormányzatba. Miskolcon a 20 választókerületi nyertes közül öt nő, s a pártok jelöltjei itt is kizárólag férfiak. Szeged húsz választókerületéből hármat vezet nő, a pártok jelöltjei között nőket itt sem találunk.

¹⁹ Ezt nem csak a választáson nyertes, hanem az indulók adatai alapján is kijelenthetjük: Mágocson pl. minden női induló függetlenként méretette meg magát a választásokon, s ugyanezt a mintázatot találjuk Sásdon is.

²⁰ A számítások az origo.hu internetes portál cikkéből valók: <http://www.origo.hu/itthon/20141030-macsovidek-budapest.html>

- ha igen, függetlenként indult-e vagy párttámogatással
- hány százalék a nők aránya az önkormányzatokban
- az önkormányzatokban helyet kapó nők függetlenek-e vagy párttámogatással indultak.

Az eredmények szerint a Hegyháti járás esetében tíz aprófaluk közül négyet nő irányít, ami 50%-os arányt jelez. Ezen nők mindegyike függetlenként indult, tehát pártokhoz nem kötődnek. A járás aprófalvaiban az önkormányzati képviselők 38%-a nő, ami az országos átlagtól jóval magasabb értéknek tekinthető. A hegyháti járás aprófalvaiban politikai szerepet játszó nők egy kivételével független jelöltként indultak a választásokon.

A komlói járás 200 fő alatti falvaiban a női polgármesterek aránya 25% (négy település közül egyet vezet nő). A képviselők közötti nemi megoszlás azonban kiegyenlítettebb, pontosan 50%. (Volt olyan település, ahol a férfi polgármester csak nőkből álló testülettel dolgozik együtt.). A nők mindegyike független jelöltként jutott be a testületekbe.

Mind a két járásban egy-egy olyan aprófalut találunk, ahol sem a polgármesterek között, sem pedig a képviselők között nincsen nők: a Hegyháti járásban Vázsnok, míg a komlóiiban a mindössze 25 fős lakónépességgel bíró Szárász esett ebbe a kategóriába.

A korábbi és az általunk elvégzett kvantitatív elemzések fő eredményei arra utalnak, hogy a nők a magyar politikai életben az országos szinteken alulreprezentáltak, s az arányuk az országgyűlésben, illetve a végrehajtó funkció csúcspozícióiban alacsony. A rendszerváltás utáni évek ezen a területen inkább csökkenő trendeket hoztak (jelenleg pl. nincsen női miniszter a magyar kormányban). A pártok listáin a nők kimutathatóan inkább a hátsó és középső régióban szerepelnek, így nagyobb arányú parlamenti részvételre csupán abban az esetben lehet számítani, ha egy párt elsőprő győzelmet arat. A hazai pártok közül az LMP az, amely alapszabályban rögzítette azt, hogy a listáján minden harmadik pozíciót nőnek kell betöltenie.

Baranya megye fővárosában, illetve az általunk alaposabban megvizsgált két járás városaiban egy női polgármestert találunk (jellemző módon a legkisebb településen). A megyei közgyűlésben a nők aránya azonban országos átlag feletti, s ezen nők párttámogatással indultak. A kisebb falvak helyzetét elemezve nemi szempontból jóval kiegyenlítettebb képet kapunk. Egyrészt megfigyelhetjük a női polgármesterek és önkormányzati képviselők magasabb arányait, másrészt a független jelöltek dominanciáját. Ez azonban országos összefüggés, hiszen a kisebb településeken a pártpolitika inkább háttérbe szorul, s ez a tendencia a lokális szintek férfi politikusaira is jellemző. Egy interjúalanyunk, aki a megyei szinten is politizál, illetve kistérségi önkormányzati képviselő is, megjegyezte, hogy a helyi politizálás területén nem pártpolitikát folytatnak, az szinte be sem szűrődik a helyi vezetés munkájába.

6. Az interjú kutatás eredményei

Elemzésünk második nagyobb módszertani egységét a kvalitatív kutatások jelentik. Munkánk ezen szakaszában fókuszcsoportos és egyéni interjúkat használtunk fel. A beszélgetések adott kérdésblokkok mentén folytattuk le, azonban igazodtunk az egyéni élethelyzetekhez is, így az interjúk menete nem volt mindenhol azonos. A lefolytatott interjúkból ötöt a Melléklet rövidített formában tartalmaz.

6.1 A családi háttér vizsgálata és a karrier indulása

Az elméleti részben utaltunk arra, hogy az iskolai végzettség expanziós folyamata és a társadalmi mobilitás jelensége összekapcsolódik. A középfokú végzettség általánossá válása a hetvenes évekre tehető, míg a kilencvenes években a felsőfok expanziója figyelhető meg. Az expanzióba bekapcsolódó egyének sok esetben nem bírnak középosztálybeli háttérrel. A Kádár-rendszer vezetői csoportjának (mind országos, mind pedig lokális szintereken) a szocializmus utolsó éveiben emelkedett az iskolai végzettsége, ugyanakkor sokan, különösen a kisebb településeken élő vezető beosztású dolgozók még alacsonyabb végzettséggel bírtak. Ennek a jelenségkörnek a nyomait megtalálhatjuk az interjúalanyok élettörténetében is. A jelenleg vezető pozíciót betöltők között magasabb arányban találunk elsőgenerációs értelmiségieket és intragenerációs mobilitási íveket befutó egyéneket. Az interjúalanyok szülei igen gyakran bányászok, téesz-dolgozók, s csak ritkább esetben bírnak magasabb státusszal (pl. vegyészmérnökök vagy közigazgatási dolgozók). Gyakori jelenség az intragenerációs mobilitás is – a megkérdezettek egy jelentős része korábban került vezetői pályára, s saját iskolai végzettségét csak ezután igazította a foglalkozásához (pl. képesítés nélküli tanítók diplomaszerezése majd vezetővé válása, tanácsos, majd polgármesteri hivatalban dolgozók diplomaszerezése). Ez utóbbi esetben a végleges és legmagasabb iskolai végzettség megszerzése levelező tagozaton történik, amely a család egészének (férjek, gyermekek, szülők, anyósok stb.) megértését és munkáját megkívánja. Az interjúalanyok egy kisebb részének ugyanakkor nincsen diplomája (polgármesterek, önkormányzati képviselők esetében találtunk erre példát, a közoktatásban értelemszerűen nem). A megkérdezettek életmódja erőteljesen mutatja fel a rurális lét jegyeit, s szinte minden esetben megjelennek a konyhakert megművelésére, állattartásra utaló elemek (a házimunkák felosztásában a favágás pl.), s a klasszikus nagyvárosi, magasabb státuszra utaló jegyek sokkal kevésbé megfogatóak (pl. színházba járás), bár bizonyos interjúalanyok esetében az életmódjuk visszatérő elemeként jelennek meg.

Fontos látnunk, hogy egyes interjúalanyok saját pozíciójukat sokszor nem definiálják tényleges vezető pozícióként s ez értelemszerűen a kisebb települések esetében jellemzőbb. (Az egyik

polgármester például azt hangsúlyozta, hogy munkája nem pusztán szellemi – ha nincs elég közmunkás, beáll füvet kaszálni.)

A karrierök indulásának két fő szála bontakozik ki a narratívákban. Az egyik szál a kitartásra, elkötelezettségre épül, s a munkára koncentráló életmód eredményeként tekint a befutott karrierívekre. (Megkérdeztük, hogy milyen tulajdonságaiknak köszönhetik a karrierjüket, s itt jellegzetes módon alig említették a tehetséget, intelligenciát, inkább a kitartásra és a nagy munkabíráásra helyezték a hangsúlyt). Ilyen esetben a vágyott karrieríveket saját maguk elé tűzték ki, komolyan készültek rá (pl. az egyik fizikai munkás családból származó iskolaigazgató már hétévesen tanárként képzelte el magát). A narratívák másik szálát a belesodródás jellemezte. Ebben az esetben a magasabb pozíciók megszerzése nem azon múlt, hogy az interjúalany mindezt célként tűzte ki volna maga elé, hanem mások biztatásának, felkérésének eredményeként került pozícióba (pl. az önkormányzati képviselők felkértek, javasolják, hogy induljon a polgármester választáson).

A befutott karrierívek gyakran vargabetűket, kitérőket tartalmaznak. Lakóhelyváltások, státuszváltások jellemzőek, s sok esetben a vezetői pályákat vagy megszakítják a fizikai vagy a szolgáltatásokhoz kötődő munkavállalások, vagy pedig azokkal párhuzamosan futnak (pl. műkörm építő és helyi politikus egy időben, pultos stb.). Jellemzőek a befutott karrierök szálai abból a szempontból is, hogy vajon milyen területen került pozícióba a megkérdezett. A legtöbb interjúalany a közigazgatásban és az oktatás területén foglalkoztatott (ritkábban közművelődés vagy a pályázatokhoz kapcsolódó pozíciókban), saját vállalkozás vezetéséről egy interjúalany tett említést (ebben az esetben nem ő volt az alapító, hanem megörökölte a családi vállalkozást).²¹

„A vezetői lét gondolata, az jön magától. Én úgy érzem, az egész életemben mindig valamilyen vezető szerepet vállaltam, az általános iskolában, a középiskolában, szerettem is tulajdonképpen csinálni. Érdekel az egyesület élete, voltak ötleteim, javaslataim, és amikor az elődöm úgy döntött, hogy átadná a pozíciót, akkor tulajdonképpen felkértek. Ő, és mások is. És a tagság pedig döntött, teljesen szabályos választással.” (egyesület vezetője)

„A kistérségi társulásnál voltam, aztán jó sokáig gyesen voltam. Aztán munkanélküli voltam, később az sem. De gondoltam, megpróbálom (a polgármesterséget). Ez onnan jött, hogy korábban alpolgármester voltam. Hogy hogy fogadta a polgármester? Hát.. (nevetés).” (polgármester)

„Tanítottam, és jött a rendszerváltás körüli herceburca. Le kellett mondania a vezetőnek, és olyan embert akartak oda kinevezni, akit nem tudunk tisztelettel elfogadni. A kollektíva engem kért fel, mivel már ott dolgoztam. Úgy vállaltam el, hogy mindenki mellém állt. Az akkori helyi politikával kellett szembe szállni, mert azt mondták, hogy az igazgató az férfi legyen. De azt mondtam, hogy én jobb leszek.” (igazgató)

²¹ Itt hozzá kell tenni, hogy ez az interjúalany korábban az állami szektorban már töltött be vezető pozíciót.

„A polgármesterség onnan jött, hogy itt születtem. És már 12 éves koromban kezdtem a közösségvezetést, mint kisdobos vezető. Aztán jött a KISZ-korszak. Tanácstag lettem később, 85'-ben előljáró. Folyamatosan jött az egész.” (polgármester)

„Nem volt akkoriban munkahelyem, és olyan haszontalannak éreztem magamat. Volt egy férjem, 25 évig voltunk együtt. Építőiparban dolgozott, és több pénzt keresett. Nem vagyunk már együtt két és fél éve. Sokszor megkaptam, mikor tönkrement a kapcsolatunk, hogy ő tartott el. És én azért is vagyok itt, mert bizonyítani akartam, hogy képes vagyok rá, és egy falut is el tudok vezetni.” (polgármester)

6.2 A családi élet keretei (férjek, gyermekek, szülők)

Az általunk megkérdezett interjúalanyok jellemzően családban éltek, férjezetek voltak. Ez szinte mindenkire igaz volt pályája kezdetén, ugyanakkor azok a tendenciák, amelyek a magyar családszerkezetek átalakulásához kapcsolhatók, itt is megfigyelhetők voltak, hiszen válásokkal, mozaikcsaládokkal is találkozhattunk, s egy esetben olyan tartós élettársi kapcsolattal is, amely azonban nem jelentette a közös háztartás vezetését. A fiatalabb interjúalanyok esetében volt példa arra, hogy a megkérdezett még nem élt párkapcsolatban (ugyanakkor tervezte).

A gyermekek számát áttekintve azt mondhatjuk, hogy a nagycsaládi formák nem jellemzőek. Leggyakrabban kettő gyermegről tettek említést, s csak egészen ritka esetben neveltek négy vagy öt gyermeket. Több olyan esetet is dokumentálhattunk, amikor is a gyermekvállalásnak egészségügyi akadályai voltak. Ebben az esetben többször is láthattuk azt, hogy a megkérdezett a pedagóguspályán, a tanári hivatásának keretei között, vagy más, foglalkozásukon túlnyúló szociális vagy közösségi jellegű munkával próbálták mérsékelni azt az úrt, amelyet a gyermekük meg nem születése okozott. A gyermektelen lét azonban egy esetben sem volt tervezett döntés eredménye. Az egyik interjúalany, aki már hosszabb ideje sikertelenül próbálkozott a gyermekvállalással, férjével az örökbefogadás mellett döntött.

A gyermekes lét – különösen a kisgyermekes lét – megnehezíti a vezetői szerepek és feladatok ellátását. Egyik interjúalanyunk a közel egy éves gyermekét a polgármesteri hivatalba rendszeresen viszi be, s így látja el munkáját (polgármesterként). Más esetekben a narratívákban megjelenik az az éles váltás, amelyet a gyermekkel járó pluszfeladatok jelentettek. A mindennapi élet logisztikája, a kistelepüléseken a gyermekek tanulási célú ingázása családi összefogást követel, s ebben a nagyszülők is rendre részt kell, hogy vegyenek (ahol elérhető közelségben vannak). A családszerkezetek jellemzője még több esetben, hogy a fiatalabb generációk külföldön vállalnak munkát, míg más esetekben a meghosszabbodott ifjúkor jegyében még harminc éves koruk körül sem alapítottak saját háztartást, s szüleikkel laknak. A vezetői feladatok és a gyermekes lét értelemszerűen legnagyobb

kihívásokat tartogató szakasza a kisgyermekes lét, s a gyermekek növekedésével a terhek csökkennek (legtöbb esetben bevonják őket a házimunkába, önellátóak lesznek, akik mellett például már lehet éjszaka tanulni pl. egy levelezős képzés esetében).

A heterogén házasságok gyakorisága is dokumentálható. A férjek foglalkozása, státusza bizonyos esetekben a feleségek pozíciójának és keresetének alatta marad, ami az interjúalanyok elmondása alapján komolyabb konfliktust nem okozott a párkapcsolatokban, ugyanakkor némely esetekben egyfajta kompenzációt von maga után (pl. a férj pluszmunkát végzett, hogy a keresete elérje a feleség keresetét). A homogén házasságokat a kisebb települések lakosságának jellegzetességei is alakítják.

„A másfél éves kislányom napközben többnyire velem van (amikor dolgozom polgármesterként). Most nincs velem, mert anyósomnál van, aki szerencsére már nyugdíjas. Ha olyan dolgom van, ahová nem tudom vinni, akkor elviszem a mamához. Itt a napi dolgok nem olyanok, hogy le kellene passzolni (a gyereket). Meg nem is akarnám.” (polgármester)

„Nem főzök minden nap. Van, hogy hozok a közös konyháról, mert jól főznek. Ha tudom, hogy jó lesz az ebéd, akkor rendelek is. Nagyszülők besegítenek. Hirdetések sincsenek (bébiszitter, takarító stb.). Korábban volt egy szomszédunk, akire rá tudtam bízni a kislányt, de ők elköltöztek.” (polgármester)

„Hat előtt kelek, előkészítem az ebédet vagy megcsinálom. Hétre jövök dolgozni. Délben hazamegyek, ha nem fejeztem be az ebédet, akkor befejezem. Négyig lenne a munkaidő, de hat, fél hét előtt szoktam hazamenni. Vagy főzök, vagy nem. Mosok, teregetek, vacsorát adok. Tíz óra, fél tizenegy, mikor lefekszek aludni. Amikor a nagyszülők éltek, még sokat tudtak segíteni.” (vállalkozó)

„Hát a házimunkát borzasztó igazságtalanul történik. Mondanák a férfiak, mert nekik is kell házimunkát végezni. Az én jelenlétem a legszűkebb most a családban... Bele lehet vonni főzésbe, takarításba őket (a férjet és a fiút). A mosáshoz nem kell hozzányúlnom, csak a vasalást és a pakolást a végén. Azért szólni kell nekik... Néha az is előfordul, hogy ételt rendelünk. De éjszaka is szoktam főzni, simán belefér. Ha pályázatot írok, akkor tök mindegy, hogy közben fő-e egy húslice, vagy sem. Az egész életem olyan, mint egy puzzle tábla. De például nekem a férjem hozza az ebédet. Hazamegy az ebédidejében, megmelegíti az ebédemet, és minden nap behozza. Ilyenkor a Maslow-i piramis legalsó részén vagyok csak. És besegít nekem, gondoskodik róla. De ez a faluban nem jellemző... A fiam számára volt ez érdekes, mikor megtapasztalta gimnáziumba, hogy ez nem mindenhol van így. Például amikor az apja ment a szülői értekezletre. A pedagógusok kérdezték meg, és nem a gyerekek. De a rokonok is fennakadnak dolgokon, hogy például miért főz a férjem ” (egyesület vezetője)

„A házimunka felosztásából nem volt probléma, mert rám várt. Hogy ez igazságos-e? Igazságos vagy sem, megcsináltam. Én nagycsaládban nőttem fel, és ott mindenkinek meg volt a dolga... Édesanyám beteg lett, s valakinek meg kellett csinálni. Legalább én voltam a valaki.” (polgármester)

„Bár a férjem egy kicsit mérges rám, mert azt mondja, hogy még kicsi a baba, és több időt kellene otthon lenni (az interjúalany férje a felesége munkája miatt át szokta venni a babát). De ha azt mondom, hogy el kell mennem, mert dolgom van, akkor természetesen segít.” (civil szervezet vezetője)

„Korábban besegített édesanyám (a házimunkába), és aki ráért. A nagymama is főzött nekem. Később már nem. A mosást, nagytakarítást úgy osztottam be, ahogyan volt rá időm. Alvásigényem az nem nagyon volt, kevés alvással is jól bírtam. Meg kellett szokni. Hosszú éveken keresztül csak 4-5 órát aludtam. Abban az időben elég sokat kávéztam, de azt abba kellett hagyni, mert nem bírta a szívem.” (polgármester)

„Ezt úgy lehet kivitelezni, hogy besegít a másik fél. Ha az anyukám főz vasárnap, akkor úgy főz, hogy maradjon nekünk hétfőre. Rugalmas időbeosztással dolgozunk, korán kelünk későn fekszünk... Tegnap például úgy csináltam, hogy a rántott hús sütése közben írtam a német házimat... Mosógépet beprogramozom, hogy mire felkelek, leálljon. Felkelek, kitergetek.” (polgármester)

„Én négy órakor kelek fel. Minden nap meleg reggelit készíték a férjemnek, hurkát sütök vagy valamit. Hogy el tudja vinni a munkába. Tűzet rakok, odakészítem a fát. Hatkor visszafekszek aludni, és hétkor kelek fel újra. És én is minden nap főzök, ritkán fordul elő, hogy maradékot eszünk.” (polgármester)

6.3. A munka és család összeegyeztetése

A család és a munka összeegyeztetése a legtöbb esetben komoly leterheltséget eredményez. A kettős terhelés jelenségkörét az intragenerációs mobilitás²² is bonyolítja, ami igen sok esetben újabb iskolai fokozatok megszerzését jelentette. A levelezős konzultációk idején a férjek segítsége elengedhetetlen, hiszen mindez többnapos távollétét igényelhet, míg más esetben a közlekedés hiányossága miatt éveken keresztül a férj autóval hozta-vitte a feleségét a vizsgákra. A felnőtt tanulás ugyanakkor mintegy követendő példa jelenik meg a gyermekek szemében, s ennek a visszacsatolása a megkérdezetteket azzal az érzéssel tölti el, hogy mindez megérte.

A család és a házimunka összeegyeztetése, a feladatok felosztása alapvetően a nemi szerepek értelmezésétől függ. Kérdés, hogy mennyire konstruálják a házaspárok ezeket a normákat, s ha

²² Intragenerációs mobilitásnak nevezzük azt a jelenséget, ha az egyén a saját életpályáján belül valósítja meg a társadalmi rétegek közötti elmozdulást.

konstruálják, akkor mindez milyen visszhangot vált ki például egy kisebb település zártabb közösségében. A háztartási terhek megosztásának alapvetően két típusa rajzolódik ki az interjúk alapján. Az esetek többségében tradicionális felfogással és értelmezéssel találkozhatunk, amely a női és férfi munkák nagyobb fokú elkülönülésével párosul, s a nőkre nagyobb terhet rak. A megkérdezettek a szüleik példáját említve gyakran utaltak rá, hogy egy generációval korábban a munkák elosztása még egyenlőtlenebb volt. Mikor az interjúalanyoknak arra a kérdésre kellett választ adniuk, hogy a házimunkák hány százalékát végzik, általában 70% körüli értékekkel találkozhattunk. A jelenség legérdekesebb jellegzetessége azonban nem az egyenlőtlen felosztás, hanem az arra irányuló attitűd volt, amely egy rezignált és beletörődő, s ritkább esetben pozitív, a többletterhekkel azonosuló és azokat elfogadó beállítottsággal volt leírható. Az okokat kérdezve a legtöbb esetben a szülők példáját, a szokásokat nevezték meg. Ebbe születtek bele, s a családi munkák felosztásának rendszerét, bár látják, hogy számukra kedvezőtlen, elfogadják olyannak, amilyen. A nők ugyanis többet bírnak, kitartóbbak – mondják – így természetes, hogy otthon is több házimunkát végeznek. Más esetekben a nemi szerepek módosulnak, s a terhek egyenlőbb elosztása alakul ki. Ilyenkor a férfiek a főzést, porszívózást, és más, tipikusan nőinek tartott munkákat is elvégeznek. A megbecsült arányok azonban ekkor sem csökkennek 50% alá.

A kettős terhelés jelensége az interjúk szövegeiben szépen kirajzolódik. Tipikusnak mondható a hajnali vagy a késő esti főzés, hogy a család minden nap friss ebédet kapjon. Van, aki hajnali négy körül felkel, hogy a férjének friss reggelije legyen, majd hattól hétig visszafekszik aludni, s utána megy dolgozni. A kettős terhelést kiegészítik a „szendvicsgeneráció” jellegzetességei is, azaz a még élő szülők ellátása, amelyet a fiatal, de már huszonéves gyermekek segítése egészít ki. Volt olyan interjúalany, aki nem csak a saját háztartásában főz munka mellett, hanem a már önálló, családost, huszonéves lányának is meleg ételt visz.

A munka és a család összeegyeztethetőségét jelentősen könnyítik meg bizonyos szolgáltatások. Ezek egy része intézményesült formában elérhető (például üzemi étkeztetés), mások pedig a feketegazdaságba beépülve működnek (pl. bébiszitter, takarítónő). A településhálózat jellegzetességei azonban korlátozzák az ezekhez való hozzáférést (nincsenek hasonló hirdetések, nincs üzemi étkeztetés a településen stb.), más esetekben pedig a megkérdezettek elzárkóznak ezektől a lehetőségektől. Az interjúalanyok egy kisebb része számolt be ezen szolgáltatások igénybevételéről.

A szűkebb lakókörnyezetüket a megkérdezettek inkább tradicionális szerepkészlettel jellemezték, amelyet a nők munkavállalása egészít ki. A környéken lakó nők legtöbbször dolgozik, s ezt igen sokszor csak ingázással tudják megoldani, mivel a kisebb településeken a foglalkoztatási lehetőségek szűkösek. Ha otthon is vannak, nem önszántukból választják ezt az életmódot, hanem a munka hiánya miatt. Az interjúk egy kisebb részében történik utalás nők azon csoportjára, akik a

munkaerőpiacra direkt nem lépnek be, s az egyik oktatási intézmény vezetője arról számol be, hogy a tankötelezettség 16 évre történő leszállítása után nem sokkal a lányok tervezett terhességeket vállalnak 15 évesen, hogy iskolai karrierjüket minél hamarabb megszakítsák. A fiatalabbak kapcsán a megkérdezettek már modernebb szerepfelfogásról számolnak be, némely esetben mindezt némi meg nem értéssel szemlélve – az egyik interjúalany szerint például a lányának már túl jó dolga van, mert a férje a mosógépet és a mosogatógépet is elindítja helyette. A nemi szerepek generációról generációra történő változását érzékelik. A nagyvárosokban megfogható szerepeket demokratikusabbnak tartják. A modern szerepek egyik hátrányaként a folyamatos stressz és leterheltség jelenik meg, s így a családra a kívánatosnál kevesebb idő marad.

Természetesen az általuk felvett 50 interjú számos eltérő szerepértelmezést és élethelyzetet mutat be. Ezek mindegyike egyéni mintázattal jellemezhető, ugyanakkor bizonyos típusok rendszeresen visszaköszönnek, ismétlődnek. Ezek értelemszerűen nem fedik le az összes lehetséges variánst, azonban mintegy ideáltípusait kínálják térség női vezetőinek. Az általunk azonosított típusok a következők voltak:²³

- tradicionális szerepértelmezésű, kistelepülésen élő, főleg középkorú vagy idősebb nők (a nők magasabb leterheltségét elfogadó, azt a hagyományokkal magyarázó csoport, általában alacsonyabb státuszú vagy „kvázi” vezetői pozícióban)
- fiatal, falusi, de modern jegyekkel leírható csoport (korábban sok esetben oktatási vagy települési mobilitás volt rájuk a jellemző, a háztartási terheket a házaspár megosztja)
- tradicionális szerepértelmezésű, azzal azonosuló, általában magasabb pozícióban lévő kisvárosi nők konzervatívabb vagy vallásos jegyekkel
- modern szerepkészlettel jellemezhető nők, akiknek a háztartásaiban a nemi szerepek felcserélődésének a jeleit is láthatjuk (általában magasabb pozícióban vannak, gyakran férjüktől többet keresnek)
- demokratikus, egyenrangú élethelyzeten alapuló, férjikkel a terheket megosztó, főleg idősebbekből álló csoport. Karrierjük általában a rendszerváltás előtt indult.

„Egy családról tudom, vagyis azt beszélük, hogy a férfi többet dolgozik (végez házimunkát), mint az asszonyka. És egy-két családban tudom azt elképzelni, hogy a férj besegít. De ez nem nagyon jellemző. Szerintem a nők úgy vannak ezzel, hogy ez van, és ez az én dolgom. És ez a normális, már pedig szerintem nem biztos, hogy ez normális.”
(polgármester)

²³ Itt most a nyugdíjas és még dolgozók megkülönböztetésétől eltekintünk.

„A nők munkáját segítő eszközöket olcsóbbá kellene tenni. Mi elég hamar beszereztük ezeket. A mosogatógép úgy történt, hogy Németországból egy bontott konyhát behoztunk, és abban volt egy mosogatógép. Ez nagyon korai volt, nem is volt másnak a faluban. Amiben még lehet segíteni... Például a családi napközit nagyon jó dolognak tartom. Mert amikor elkezdtem dolgozni, akkor fél ötre értem oda a gyerekekért, és a gyerekek kabátban ültek ott, táskákkal a vállukon, és úgy néztek rám (a dolgozóké), mint a véres kardra.” (vállalkozó)

„Szerintem a magyaroknak nincs előítéletük. Jó, bizonyos szakmákat nem tudnak ellátni a nők. De például nagyon jó érzés látni, hogy kamiont vezet egy nő. Most már a buszokon is vannak, Pécsen is látjuk. Egy húsz éve még ritka volt, de szerintem ezzel inkább a férfiaknak van problémájuk...Olyan ismerősöm is van, aki nő, és hegesztő.” (polgármester)

„Bármilyen területen lehet karriert építeni, ahol csak akarunk, csak küzdeni kell érte. Az én leendő szakmám elég férfias, mezőgazdasági mérnök leszek. Ezt eleinte nehezen fogadta el a környezetem, de bebizonyítottam, hogy értek ahhoz, amit csinálok. Ismerek gépészmérnök professzor asszonyt, politikusnőt. Szóval bármi lehet belőlünk, amit csak akarunk, de sajnos ehhez többet kell bizonyítanunk, és 120%-t nyújtani.” (képviselő)

„Fiatalabb korban mindkettőnk véleménye egyoldalúbb, merevebb volt. Én kevésbé tudtam azonosulni a családalapítás, az anyaság szerepkörével, mert ez még nem motivált, jobban vonzottak a férfi szerephez kapcsolódó tevékenységek, mert úgy gondoltam, hogy az „vagányabb”. A párom is jobban ragaszkodott a férfi szerepkörhöz, korábban pl. kevésbé tartotta elképzelhetőnek, hogy besegítsen a háztartásban. Most már több a közös feladatok köre, hangsúlyosabb a közös érdek.” (intézményvezető)²⁴

„Nála az apukám volt, aki (szóvá tette, hogy nem a tradicionális szerepfelfogás szerint élünk). Volt, hogy 10-12 órát dolgoztunk, és amit még hazaviszünk, és még a hétvége. Ezt nehezményezte, meg még erre jön rá a házimunka. De aztán rájött, hogy én ezt szeretem.” (civil szervezet vezetője)

„A tradicionális szerepe előnye, hogy a nők otthon maradhatnak majdnem három évig, ami a gyermekek nevelésében nagyon fontos, hogy a korai kötődés kialakuljon. Nem tudom elképzelni, hogy a nyugat-európai országokban hogyan tudnak a nők a szülés után 6 héttel visszaállni dolgozni. Hátrány, hogy az apa nem tapasztalja meg a csecsemőgondozást, s az anya munkaerő-piaci esélyei romlanak azáltal, ha három évig otthon marad.” (intézményvezető)

²⁴ Egy másik, még gyermekkel nem rendelkező interjúalany arról számol be, hogy jelenleg modern szerepfelfogással írható le a viselkedése, de ha egyszer gyermeke lesz, biztosan tradicionálisabban fogja megközelíteni a kérdést. A változások tehát nem csak egy irányban, a tradicionálistól a modern felé elmozdulva írhatnak le íveket az életpályákon belül.

6.4. Női vezetők – női politikusok

A legtöbb interjúalany szerint a női és a férfi vezetők eltérnek egymástól. A fő különbséget abban látják, hogy a nők empatikusabbak, jobban figyelnek a beosztottak érzelmeire, s sokkal inkább törekednek a kompromisszumokra. Fontosabb nekik az esztétikum (ez pl. a munkahelyek berendezéseiben is megragadható), s nem minden esetben döntenek racionálisan. A férfi vezetők – például polgármesterek – sokkal inkább pályázatokra, látványosabb eredményekre összpontosítanak, tehát sikernek is mást tekintenek. Ha a megkérdezettek a pályájukra visszatekintenek, kb. fele-fele arányban tudtak megemlíteni olyan eseményeket, amelyek alkalmával női mivoltuk miatt érte őket hátrány. (Az egyik megkérdezettnek egész csokorra való mondat jutott az ilyen szituációkból. Például pályaválasztásnál: *Egy nő ne legyen mezőgazdász, az férfi szakma.* Egyetemen egy férfi oktató a női hallgatók felé fordulva: *Mit keresnek maguk itt? Úgyis kibuknak. Minek jöttek ide? Sok mindent úgy sem tudnak csinálni.* Választásoknál: *Ez a kislány mit szeretne?*)

Ez a vélemény azonban, s ezt fontos hangsúlyozni, nem általános. Ugyanúgy nem általános az sem, hogy a női és a férfi keresetek között különbségeket látnak a megkérdezettek. Ennek a jelenségnek a magyarázata lehet az is, hogy interjúalanyaink legtöbbször a közszférából érkezett, ahol a bértáblák adottak, és a fizetések nem pl. bértárgyalások eredményei.

Az általunk elemzett kistélepléseken, mint arra a kvantitatív elemzésünk is rámutatott, magas a női polgármesterek aránya. Véleményük szerint ez nem meglepő, hiszen a kisebb közösségekben a polgármesteri munka teljesen más jellegű. Emberi kapcsolatokra kell építeni, s a falu egész lakosságának ismerni kell a problémáit. A vezetői munka itt sokkal kevésbé szól a tényleges vezetésről, hanem annak szociális, művelődésszervezői stb. aspektusai is fontosak. Mivel az elvárt feladatok olyan jellegűek, hogy annak sajátosságai jobban összeegyeztethetőek a női vezetés jellegzetességeivel, a nők (az interjúalanyok véleménye szerint) sikeresebben tudják ellátni ezeket. A megkérdezettek legnagyobb százaléka szerint ez eredményezi a nők felülreprezentáltságát a területen. A nők magas vezetői részvételét az interjúalanyok egy kisebb csoportja a sajátos nemzetiségi összetétellel magyarázza. A sváb mentalitás – vélik pl. a sváb településeken élők – sokkal inkább teret enged a nők karrierépítésének. Ennek eredménye azonban visszás is lehet, és több olyan családról tettek említést a megkérdezettek, amelyben a nők magasabb státusza azt eredményezte, hogy a férfiak mintegy feladták a korábbi, munkacentrikusabb életformájukat.

A megkérdezettek arra a kérdésre, hogy a magyar politikai életben miért szorulnak háttérbe a nők, eltérő válaszokat adtak. Az interjúalanyok egy része ezt azzal magyarázza, hogy a pártpolitika egyszerűen nem a nők világa. De ez alatt nem azt értették, hogy nem értenének hozzá, hanem egyszerűen nem egy becsületes és átlátható világnak írják le, s ebben a rendszerben egy nő egyszerűen nem érzi magát komfortosan. A másik ok, ami miatt távol maradnak tőle, az a család – a

nagypolitikával járó utazások és kötelezettségek egyszerűen nem egyeztethetőek össze egy családi élettel. Bizonyos utalások a pártokban meglévő egyfajta üvegplafont vizionálnak, amely a nőket mintegy megállítja. Kiemelten fontos volt azon interjúalanyunk véleménye, aki a megyei szinten is politizál. Szerinte női mivolta miatt még nem érte hátrány, és kollégái kifejezetten elismerik a politizáló nők teljesítményét, hiszen tudják, hogy a különböző feladatainak az összeegyeztetése nagyobb terhet jelent. Abban azonban minden megkérdezett egyetértett, hogy ha több nő volna a politikai élet felsőbb szintjein, az jelentősen megváltoztatná bizonyos területeken a döntéseket (például szociális területen, a gyermekekkel és a családi támogatásokkal kapcsolatos kérdésekben stb.). A tradicionálisabb nemi szerepek ugyanakkor a nők megválasztásának az esélyét is alakítja: egy nőre sok esetben egy másik nő sem szavazna – állítják a megkérdezettek.

Az interjúk legvége az egyéni, jövőre vonatkozó tervekkel zárult. Jellegzetes módon mindenki említett családdal kapcsolatos elemeket (unokák születése, párkapcsolat létesítése, gyermekek felnevelése és iskoláztatása), azonban munkával kapcsolatos momentumok nem minden esetben hangzottak el. Újabb iskolai végzettségek megszerzését kevesebben említették (bár volt, aki hiányzó középfokú végzettségét szeretne volna pótolni, más pedig egyetemi alapszakot célzott meg), azonban szakmai terveik is kirajzolódtak. Itt konkrét pályázatok, projektek kerültek nevesítésre, a települések számára fontos fejlesztéseket neveztek meg a megkérdezettek. Mások a közigazgatásból a piaci szféra irányába mozdulnának, hogy jobban kibontakoztassák a képességeiket.

Fontos, több interjúban is felmerülő jelenség a közigazgatás területén megfogható bizonytalanság – ez a kisebb települések önkormányzatainak esetében szinte mindig megjelent. A polgármesterek nem látják a közigazgatás átalakításának leendő irányait, így nem tudják, tudnak-e például indulni egy újabb ciklusban. Mások korukkal, fizikai állapotukkal indokolják azt, hogy bizonytalanok a folytatást illetően. A megyei politikai életben szerepet játszó interjúalanyunk esetében halványan, más kontextusoktól is függve kirajzolhatók a továbblépés irányai, ugyanakkor ez a döntés a párt álláspontjától is függ. Terveik ez utolsó kivételtől eltekintve inkább lokális jellegűek, szűkebb településükre vonatkoznak.

„Ez egy sváb település. 100 évvel ezelőtt szinte 100% svábok lakták. Dolgozni akaró, szorgalmas népek voltak, és a leszármazottaik is ilyenek lettek. Ezt adták tovább a gyerekeiknek. És ha a nő, szorgalmas, sokat akar, és ügyes, akkor vannak olyan férfiak, akik ilyenkor hátradőlnek. Sok ilyen látok. Csak az a veszélye ennek, hogy azok a nők, akik vezető szerephez jutnak, azt mondják a férfitra, hogy már nem elég jó nekik. Aki elnőiesedett, azt nem akarják. Erre mondja azt a férjem, hogy ő azért keménykedik vele, hogy megvédjen engem saját magamtól.”
(vállalkozó)

„Itt most a polgármester, és az alpolgármesterek is nők. Mindannyian. A férfiaknak nincs ilyen ambíciója itt.”
(polgármester)

„Volt olyan év, amikor mind a három fő férfi volt a testületben. Az látszott. Más felfogás is, de nem is működött úgy a szervezet. Jól elváltak... Nem volt fontos az, hogy rendezvények legyenek, képzések. És ahogyan bekerült egy lány, akkor minden megváltozott.” (civil szervezet vezetője)

„Amikor más, férfi vezetőikkel tárgyalok, sokszor érzem azt, hogy nem a szakembert látják bennem, hanem csak egy csinos nőt. Kaptam már megjegyzéseket is, volt olyan is, hogy azt akarták éreztetni velem, alacsonyabb pozícióban vagyok.” (intézményvezető)

„Azt hiszem, a pártpolitikában a helyzetbe hozásnál nem preferálják a nőket. Még ha azonos kvalitásokkal rendelkeznek is. Nem csak a tehetség határozza meg, hanem kellene a párt támogatása is, de azt meg nem adják meg. Hogy lesz-e női köztársasági elnökünk vagy miniszterelnökünk? Én szavaznék rá, csak azt tudom elmondani, de sajnós azt gyanítom, hogy nem. És a nők egy része sem szavazna rá. Ha minden nő így szavazna, nem lenne kérdés. De mondtam, hogy sokszor a döntéshelyzetben lévő nők sem becsülik a többi nőt”. (egyesület vezetője)

„Szerintem az emberek jobban rábízják magukat egy női vezetőre. Jobban megbíznak benne. Szorgalmasabbak a női vezetők, kitartóak... Polgármester vagyok, de nem vállalnék országos szerepet. Ez kielégít engem, és ez jó nekem.” (polgármester)

„A női politikusok egész mások. Általában kevesen is vagyunk, bár ez inkább a nagypolitikára jellemző... Nagyobb tiszteletet kapunk. És azt is gondolom, hogy egy nőnek használnia kell jó értelemben a nőiségét. Ezzel élek is. De természetesen nem visszaélek. Hogy miért vagyunk kevesebben a nagypolitikában? Talán mert sok nőtársamnak nincs is erre ambíciója, lehetősége.” (megyei szintű politikus)

„Egyre több nőt látok vezető pozícióban, aminek örülök. Sokkal több női vezetőre lenne szükség. Sajnos úgy látom, hogy ezen csak a generációváltás fog segíteni. Túl sok idős férfi ül döntéshozó pozícióban, akik tradicionálisan gondolkodnak a nemi szerepekről... Igen, határozottan látok változást a női karrierек esélyeiben). Ez az évszázad a nőkről fog szólni, egyre több a lehetőség, pozitív változások vannak.” (intézményvezető)

6.5. A változtatás lehetséges irányai

Az interjúk során arra is kitértünk, hogy mely területen és milyen intézkedésekkel lehetne a nők munkavállalását, illetve a család és a munka összehangolását megkönnyíteni. Ahogyan a családi munkamegosztás esetében és a nemi szerepek konstrukcióinál is láthattuk, a válaszok még abban sem egyeztek meg, hogy szükség van-e egyáltalán ilyenek intézkedésekre, s ha igen, akkor milyen területen. De arra is volt példa, hogy míg az interjúalanyok a saját életük során fel tudták sorolni a hátráltató tényezőket, ezeknek a gyakorlati megoldására vonatkoztatva már nem igazán fogalmaztak meg állításokat.

„Hogy milyen segítő tényezők adottak a nők karrierépítéséhez? (Nevetés.) Nem tudom, hogy milyen segítő tényezőket tudnék megnevezni jelenleg. Szerintem semmilyeneket.” (oktatási intézmény vezetője)

Ha valamilyen módon csoportosítani szeretnénk a kapott válaszokat, akkor a tágabb, országos kontextusokban gondolkodó, illetve a lokális elképzeléseket tudjuk megkülönböztetni. Ez utóbbi esetben a javaslatok értelemszerűen kapcsolódnak a települési adottságokhoz (például a kistelepüléseken kellő gyakorisággal nem közlekedő buszokhoz, amelyek lehetetlenné teszik a nők ingázását, a gyermekfelügyelet kellőképpen ki nem épített hálózatához, a háztartási és egyéb szolgáltatások színvonalának, területi lefedettségének hiányosságaihoz). Ezeken a területeken az önkormányzatok és a helyi intézmények is befolyással bírnak, képesek javítani a helyzeten. A gyermekfelügyelet problémaként jelenik meg különösen a nyári időszakokban – itt ki kell emelni, hogy az oktatási és köznevelési intézmények dolgozói tudják, hogy helyzetük e területen kedvezőbb, s van, aki ki is fejt, hogy ha más szférában dolgozna, a gyermekei nyári elhelyezését egyszerűen nem tudná megoldani.

Az intézmények működése kapcsán merülnek fel a nyitva tartás időtartamával kapcsolatos kérdések is, hiszen ezeket valamilyen módon a munkaidőhöz kellene igazítani. Több esetben nem a konkrét összehangolás hiányzik, hanem a dolgozók (óvónők, tanítók) elfogadóbb magatartása az, ami segítené az édesanyákat.

Az interjúk szövegében többször is megjelenik a családi napközis intézménye (vagy annak hiánya), illetve lényeges, és mindenképpen pozitív változásként említhetjük meg az óvodák mini csoportjait. Ezek hálózata bővült az utóbbi időben, ugyanakkor a térség számos családjának még most sem elérhetőek ezek a szolgáltatások, vagy egyszerűen a család nem tudja kivitelezni az anya munkavállalását és a három év alatti gyermek elhelyezésének logisztikáját. Lokális szinten azonban nem csak a köznevelési és az oktatási intézményeknek kellene az egyéni igényeket sokkal inkább figyelembe venni, hanem a munkahelyeknek is igazodniuk kellene a családok életritmusához.

Voltak olyan interjúalanyok, akiknek munkaideje nagyrészt flexibilis, „hazavihető” egységekből állt, amely a gyermekneveléssel jobban összeegyeztethetőnek tűnik. Azonban azt is látni kell, hogy ez a széttöredezett életmód, bár egyes interjúalanyok esetében pozitív színezetet kap, a munkahelyek egy jelentős részében egyszerűen nem megvalósítható. Másrészt ennek megítélése sem feltétlenül pozitív, illetve gyakori az, hogy mindez a munkavégzést az éjszakák és a hétvégék irányába tolja.

Azt is elmondhatjuk, hogy ezen problémák megoldásakor a nők általában a családi kapcsolathálózatukban rejlő erőforrásaikat mozgósítják. Ezek az esetek többségében valamilyen szinten rendelkezésre állnak, azonban ott, ahol a család földrajzilag szétszórva él vagy a rokoni kapcsolatokat nem ápolják, mindez nehezen megoldható. Több interjúban is szinte megoldhatatlan feladatként említik, vagy olyan eseménynek írják le, amely az egész család munkarendjét megzavarja, ha a gyerek beteg. Ezzel kapcsolatban konkrét javaslatokat nem fogalmaztak meg, az ugyanakkor látszik, hogy a helyzet komoly kihívást jelent a legtöbb családban – különösen a csonka családokban, míg mások arról beszélnek, hogy a gyermekek lehetséges betegsége miatt a fiatal édesanyákat a cégek nem alkalmazzák.

A megfogalmazott válaszok másik csoportja a tágabb, leginkább munkaerő-piaci kontextusokhoz köthető, de a jóléti intézkedések bizonyos elemei is megragadhatóak benne. Itt jelennek meg olyan válaszok, amelyek a részmunkaidős foglalkozások kibővítését célozzák meg. Ez a munkarend ugyanis a házimunkák relatíve nagyobb ráfordításait is lehetővé teszi (bár, tegyük hozzá, komolyabb karrierívекet nem – ugyan akkor a megkérdezettek komoly karrierívекről nem is minden esetben tesznek említést). A fizetések, vélik egyesek, nem elegendőek ahhoz, hogy egy keresetből fenn lehessen tartani egy családot, így egy komolyabb béremeléssel a családok visszatalálhatnának a tradicionálisabb mintázatok irányába (itt az interjúalany úgy fogalmazott, hogy a *férfiak* keresetét kellene megemlí). Megjelennek a változtatási javaslatok között azok az elemek, amelyek a nők foglalkoztatásának jogi hátterére vonatkoznak – ki kellene ugyanis küszöbölni, hogy a kisgyermekes nőket hátrány érje álláskereséskor, illetve bizonyos válaszok a kisgyermekes anyákat a minél hamarabb a munkaerőpiacra való visszavezetését támogató kormányzati intézkedésekre fókuszálnak. (Ennek, mármint a két év alatti gyermekek melletti munkavállalásnak a megítélése azonban visszás. Az egyik interjúalany például arról számol be, hogy egy ismerősének a gyermeke, aki 18 hónapos volt, mikor az anyja visszament dolgozni, megsínylette a nő munkavállalását). A nők munkaerőpiacra való belépésének egyik gátja az, hogy a közmunkaprogramból nem vezetnek utak a tényleges és fizetett állások irányába – ennek megoldása is előbbre vinné a nők foglalkozásának ügyét.

A konkrét intézkedésekhez lazábban kapcsolódnak az oktatásra és a nevelésre irányuló vélemények, javaslatok, és jól működő gyakorlatok. Itt találunk utalásokat olyan programokra, amely a hátrányos helyzetű vagy roma lányok munkaerő-piaci integrációját segítik, vagy a tanulásuknak egy biztos

anyagi háttérét építik ki, illetve a különböző ösztöndíjakról is említést tesznek a megkérdezettek. A későbbi munkavállalás irányába tett első lépések egyike ugyanis az, hogy az intézményekből való lemorzsolódás ne történjen meg, valamint, ha szükséges, akkor külső segítséget tudjanak igénybe venni a rászorulóknak, s ez elvezesse őket legalább a szakma megszerzésének az irányába. Ezen képzések és programok forrásai túlnyomórészt központiak, ugyanakkor a megvalósításukhoz minden esetben lokális erőforrások és elhatározás is szükségesek. A nevelés kapcsán fogalmazódik meg sok interjúalany esetében a saját, különösen a lánygyermek nevelésében vallott alapelvek fontossága – az interjúalanyok túlnyomó többségének lányait a továbbtanulás jellemzi (gyakran a PTE-n), s általában arra próbálják nevelni őket, hogy „álljanak meg a saját lábukon”, s képesek legyenek ellátni mindazokat a szerepeket és feladatokat, amelyekkel az interjúalanyok maguk is szembesültek, tehát a munka és a család összehangolásával. Olyan, aki tisztán tradicionális szerepekre kondicionálna a lányát, nem találtunk az interjúalanyok között, inkább az „arany középut” lesz a jellemző.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a javaslatok mind a lokális, mind a tágabb környezetet érintik. Fontos területét jelentik az intézmények flexibilisebb, családokhoz jobban igazodó működése, míg az elképzelések másik fókuszpontját a munkaerőpiac átalakítása, illetve a női munkavállalás jogi háttérének bizonyos elemei alkotják. A hátrányos helyzetű csoportok esetében a felzárkóztató jellegű programokat és az ösztöndíjakat említhetjük meg.

7. Összegzés

Elemzésünkben arra vállalkoztunk, hogy a társadalmi nemek kérdéskörét egy lokális szinten vizsgáljuk meg. A vizsgálat terepét a Hegyháti és a Komlói járás adta, de kutatásunk során a megyei és a pécsi adatokat is górcső alá vettük. Az jelenség kapcsán elemeztük a társadalmi nemek rajzolatait, a munka és a család összeegyeztethetőségének mintázatait, illetve kvantitatív és kvalitatív elemzést is végeztünk. A kvantitatív elemzés során a 2014-es országgyűlési és önkormányzati választás eredményeit elemeztük, amelynek során rámutattunk arra, hogy a térség kistelepüléseiben a női polgármesterek és önkormányzati képviselők aránya magas, ugyanakkor a lokális politikai életben betöltött szerepüket leginkább a párton kívüli politikai keretek jellemzik.

A kvalitatív kutatásunk interjúkra és fókuszcsoportos interjúkra épült. Itt vizsgáltuk a vezető beosztásban lévő nők életútját, családi hátterét, a családon belüli munkamegosztás jegyeit, szerepfelfogásuk jellegzetességeit, illetve a női vezetőkről, illetve a politika és a nők kapcsolatáról alkotott véleményüket.

Az általunk kapott eredmények jórészt egybecsengnek a szakirodalomban is ismertetett tézisekkel – s itt utalnánk a női vezetés jellegzetességeire, amelyet az interjúalanyok is a szakirodalomban megismert jegyekkel írnak le, vagy a munka és a szabadidő sok esetben inkább kényszerű összekeveredésére és a kettős terhelés jelenségére, amely a megkérdezettek narratívájában szintén visszaköszön. Az interjúalanyok érzik a nemi szerepek átalakulásának jelenségét, látják ennek ívét (például a gyermekeik élethelyzetén keresztül vagy a szülők életmódjához viszonyítva), a folyamat megítélése azonban visszás. Előnyöket és hátrányokat ugyanis mind a tradicionális, mind pedig a modern szerepfelfogáshoz tudnak kapcsolni, sőt saját a saját élethelyzetükből kiindulva példákkal is tudják illusztrálni azokat.

Reményeink szerint az általunk alkalmazott technikák új kutatási eredményeket is produkáltak. Ez egyrészt a lokális adottságokkal magyarázható (fontos látni, hogy a nők karrierépítését alapjaiban határozzák meg például a térség településszerkezetének sajátosságai, a zsákfalvak közlekedése, a gyermekek elhelyezésének kérdésköre, vagy a háztartási szolgáltatások (pl. bébiszitterek, családi napközik) ki nem épült vagy alig elérhető hálózata. Véleményünk szerint fontos eredmény a karrierök indulásában a külső kapcsolati háló felől impulzus, ami a nőket sokszor belesodorja a vezetői létbe, még akkor is, ha önmaguk azt nem tervezték. Az interjúk szövegei képesek árnyalni a különböző szerepfelfogással bíró interjúalanyok életmódját és háztartási feladatmegosztását (például egy tradicionálisabb vagy egy modernebb felosztású család esetében), s plasztikus leírását adják annak, hogy hogyan alakulnak ki az egyéni mintázatok vagy akár borulnak fel a korábban elfogadottnak vélt hierarchiák.

Kutatásaink talán legfontosabb tanulságnak az tekinthető, hogy a nemi szerepek rajzolata nem írható le egyértelműen a generációs különbségekkel (voltak fiatalabb, ám tradicionálisabb felfogással bíró interjúalanyok, míg több esetben az idősebb, már hatvan év fölöttiek számoltak be demokratikus szerepfelfogásról). A legtöbb esetben kevert mintázatokat találunk, amelynek súlypontjai azonban hol egyik, hol pedig a másik pólus irányába billennek. Az is szembeűnő, hogy némely esetben az önkategorizáció és pl. a házimunkák családi felosztása nem esett egybe, s míg magát a megkérdezett tradicionális jegyekkel írja le, az interjú más részei ezzel nem teljesen voltak összeegyeztethetők. Fontos eredményként könyvelhető el, hogy a vezető beosztás a kisebb településeken csupán kvázi kvázi vezető beosztás jelent, s ezzel a speciális helyzettel sok esetben a megkérdezettek is tisztában vannak.

Az is bizonyosnak látszik, hogy jelen eredményekre a jövőben további kutatások építhetők. Mindenképpen célszerű volna a kvantitatív elemzések terepét más helyszínekkel bővíteni, vagy a kapott adatokat longitudinálissá alakítani. Az interjú elemzés korlátait szintén a lokalitás adja, s a települési hierarchia más szintjeinek beemelésével vagy más régiók bevonásával a kapott adatok validitása minden bizonnyal emelhető volna.

A kutatás összefoglalója

Kutatásunk témája a nők esélyegyenlőségének kérdése. Egy, a hegyháti és a komlói járásra fókuszáló empirikus kutatás segítségével közelítjük meg kutatási témánkat. Kutatási témánk aktualitását adják a Magyarországon relatíve élesen megragadható nemi eltérések, amelyek az élet számtalan területén megmutatkoznak.

Az elméleti keretünk alapját egyrészt a nemi szerepek és elvárások fogalma képezte, de kitértünk a nők és a férfiak közötti munkaerő-piaci, iskolai és életmódbeli különbségekre is. Kitértünk az értékutatások eredményeire is, s itt a Hofstede-féle maszkulin s feminin preferenciákkal közelítettük meg a magyar társadalom gondolkodásának ezen vonásait. Ezek a területek azért kerültek kiválasztásra, mert a kvalitatív kutatásunk fő kérdésblokkjai is ezeket a témákat járták körül. Az országos trendeket főképp a KSH kutatási eredményei alapján foglaltuk össze, s longitudinális adatsorokkal igyekeztünk bemutatni a különböző területen tapasztalható változásokat.

Kétfajta empirikus technikát alkalmaztunk: első lépésben az országgyűlési választások adatait vizsgáltuk meg; ezeket a társadalmi nemek szempontjából elemeztük (ez képezi vizsgáldásunk kvantitatív szeletét), második lépésben pedig fókuszcsoportos és egyéni interjúk alapján (ezek az interjúk vezető beosztású nőkkel készültek az említett két járásban) igyekeztünk megragadni a női életutak közös jellegzetességeit, rávilágítani a helyi sajátosságokra, s utána járni annak, hogy milyennek látják a nők helyzetét a mai Magyarországon a megkérdezettek.

Fő kutatási problémánkat az a kérdés képezte, hogy a vezető pozíció betöltése, amely eleve egy elszakadást feltételez a hagyományos női lét jegyeitől, vajon maga után vonja-e a szerepek és feladatok más szférákban történő átrendeződését. Megfigyelhetők-e például a házimunka vagy a gyereknevelés területén hasonló változás, s hogyan alakítja mindez a családi hierarchiákat, s okoz-e szerepkonfliktust a kialakuló helyzet. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a különböző egyéni és családi stratégiáknak milyen fő csapásirányait tudjuk azonosítani, s van-e az így kialakuló mintázatoknak beágyazottsága a társadalmi háttérváltozókba. Kutatási problémánk tehát arra az első pillantásra disszonáns helyzetre vonatkozik, amelyet a női vezetők megélnék. Kutatásunk relevanciáját adja az is, hogy a nők a kistéleplések önkormányzataiban, oktatási és szociális intézményeiben felülreprezentáltak – kíváncsiak voltunk tehát arra, hogy mindez hogyan egyeztethető össze azzal a ténnyel, hogy többségük alacsonyabb státuszú csoportokból érkezik, s általában egy generáción belüli mobilitást valósít meg. Kérdésként fogalmazódott meg bennünk, hogy vajon milyen motivációs tényezők indították el pályájukon a megkérdezetteket, milyen tényezők szakították ki őket a megszokott társadalmi közegükből, s a már elért státuszt hogyan próbálják átadni gyermekeiknek.

Kvalitatív elemzésünk fókuszában olyan jelenségek állnak, mint a nőként befutható pályáívek vonala, az üvegplafon jelenségek, a nőként megtapasztalt korlátok és előnyök, valamint kiemelt figyelmet szentelünk a család és a munka összehangolásának. Választ kívántunk kapni arra a kérdésre, hogy milyen életmódot és élethelyzeteket eredményezhet pl. egy vezető beosztásban lévő nő tradicionális vagy éppen modern szerepértelmezése.

Kvantitatív elemzésünk felvezetése során a magyarországi nők politikai szerepvállalásával kapcsolatos statisztikákat és kutatási eredményeket tekintettük át. Kitértünk a parlament, a kormány, a megyei közgyűlések, illetve a polgármesterek csoportjának nemi összetételére, és rámutattunk arra, hogy nemzetközi összehasonlításban a nők politikai részvétele igen alacsonynak tekinthető. Eltérések tapasztalhatók nem csak a nemi arányokban, hanem a betöltött pozíciókban is (például a pártok választási listáinak nemi mintázataiban is). Az interjúk kutatás során igyekeztünk a jelenség mögött meghúzódó magyarázó okokat feltárni, mivel a statisztikai elemzésekben ez a megközelítés kevésbé jelenik meg (például a politikához való viszony, a vezetés és a női szerepek összeegyeztethetősége, a család és a politikai összeegyeztethetősége, a látens vagy manifeszt előítéletek rendszere).

A saját kvantitatív elemzésünk során a 2014-es országgyűlési és önkormányzati választás eredményeit elemeztük, amelynek során rámutattunk arra, hogy a térség kistélepüléseiben a női polgármesterek és önkormányzati képviselők aránya magas, ugyanakkor a lokális politikai életben betöltött szerepüket leginkább a párton kívüli politikai keretek jellemzik.

A kvalitatív kutatásunk interjúkra és fókuszcsoportos interjúkra épült. Itt vizsgáltuk a vezető beosztásban lévő nők életútját, családi hátterét, a családon belüli munkamegosztás jegyeit, szerepfelfogásuk jellegzetességeit, illetve a női vezetőkről, illetve a politika és a nők kapcsolatáról alkotott véleményüket.

Az általunk kapott eredmények jórészt egybecsengnek a szakirodalomban is ismertetett tézisekkel – s itt utalnánk a női vezetés jellegzetességeire, amelyet az interjúalanyok is a szakirodalomban megismert jegyekkel írnak le, vagy a munka és a szabadidő sok esetben inkább kényszerű összekeveredésére és a kettős terhelés jelenségére, amely a megkérdezettek narratívájában szintén visszaköszön. Az interjúalanyok érzik a nemi szerepek átalakulásának jelenségét, látják ennek ívét (például a gyermekeik élethelyzetén keresztül vagy a szülők életmódjához viszonyítva), a folyamat megítélése azonban visszás. Előnyöket és hátrányokat ugyanis mind a tradicionális, mind pedig a modern szerepfelfogáshoz tudnak kapcsolni, sőt saját a saját élethelyzetükből kiindulva példákkal is tudják illusztrálni azokat.

Reményeink szerint az általunk alkalmazott technikák új kutatási eredményeket is produkáltak. Ez egyrészt a lokális adottságokkal magyarázható (fontos látni, hogy a nők karrierépítését alapjaiban

határozzák meg például a térség településszerkezetének sajátosságai, a zsákfalvak közlekedése, a gyermekek elhelyezésének kérdésköre, vagy a háztartási szolgáltatások (pl. bétisitterek, családi napközök) ki nem épült vagy alig elérhető hálózata. Véleményünk szerint fontos eredmény a karrierök indulásában a külső kapcsolati háló felől impulzus, ami a nőket sokszor belesodorja a vezetői létbe, még akkor is, ha önmaguk azt nem tervezték. Az interjúk szövegei képesek árnyalni a különböző szerepfelfogással bíró interjúalanyok életmódját és háztartási feladatmegosztását (például egy tradicionálisabb vagy egy modernebb felosztású család esetében), s plasztikus leírását adják annak, hogy hogyan alakulnak ki az egyéni mintázatok vagy akár borulnak fel a korábban elfogadottnak vélt hierarchiák.

Kutatásaink talán legfontosabb tanulságnak az tekinthető, hogy a nemi szerepek rajzolata nem írható le egyértelműen a generációs különbségekkel (voltak fiatalabb, ám tradicionálisabb felfogással bíró interjúalanyok, míg több esetben az idősebb, már hatvan év fölöttiek számoltak be demokratikus szerepfelfogásról). A legtöbb esetben kevert mintázatok találunk, amelyek súlypontjai azonban hol egyik, hol pedig a másik pólus irányába billennek. Az is szembetűnő, hogy némely esetben az önkategorizáció és pl. a házimunkák családi felosztása nem esett egybe, s míg magát a megkérdezett tradicionális jegyekkel írja le, az interjú más részei ezzel nem teljesen voltak összeegyeztethetőek. Fontos eredményként könyvelhető el, hogy a vezető beosztás a kisebb településeken csupán kvázi vezető beosztás jelent, s ezzel a speciális helyzettel sok esetben a megkérdezettek is tisztában vannak. Az is bizonyosnak látszik, hogy jelen eredményekre a jövőben további kutatások építhetők.

Hivatkozott irodalmak

ANDORKA RUDOLF (2001): GYERMEK, CSALÁD, TÖRTÉNELEM. TÖRTÉNETI DEMOGRÁFIAI TANULMÁNYOK. ANDORKA RUDOLF TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG, BUDAPEST.

ANDORKA RUDOLF (1979): A MAGYAR KÖZSÉGEK TÁRSADALMÁNAK ÁTALAKULÁSA. BUDAPEST, MAGVETŐ KIADÓ.

BORBÉLY SZILVIA (2011): NŐK ÉS FÉRFIAK BÉREGYENLŐTLENSÉGE MAGYARORSZÁGON. IN. NAGY ILDIKÓ – PONGRÁCZ TIBORNÉ: SZEREPVÁLTOZÁSOK. JELENTÉS A NŐK ÉS FÉRFIAK HELYZETÉRŐL. 2011. TÁRKI, BUDAPEST, 113-131.

BOURDIEU, PIERRE (2000): FÉRFIURALOM. BUDAPEST, NAPVILÁG.

FEISCHMIDT MARGIT (2008): MENEDÉK ÉS DEPÓ – SZOCIOGRÁFIAI ESSZÉ EGY BARANYAI APRÓFALURÓL. IN: VÁRADI MONIKA MÁRIA (SZERK.): KISTELEPÜLÉSEK LÉPÉSKÉNYSZERBEN. BUDAPEST, ÚMK, 102-132.

FÉNYES HAJNALKA (2009): NEMEK SZERINTI ISKOLAI EREDMÉNYESSÉG ÉS A FÉRFIHÁTRÁNY HIPOTÉZIS. MAGYAR PEDAGÓGIA, 109(1). 77-101.

HADAS MIKLÓS (2011): FÉRFIKUTATÁSOK. SZÖVEGGYŰJTEMÉNY. BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM. [HTTP://TATK.ELTE.HU/FILE/HADAS.PDF](http://tatk.elte.hu/file/hadas.pdf)

HOFSTEDÉ, GEERT – HOFSTEDÉ, JAN GERT (2008): KULTÚRÁK ÉS SZERVEZETEK. AZ ELME SZOFTVERE. BUDAPEST, VHE KFT.

ILONSKY GABRIELLA (2014): JÓ KORMÁNYZÁS ÉS A NEMEK EGYENLŐSÉGE. MAGYARORSZÁGI HELYZETJELENTÉS. IN.: JUHÁSZ BORBÁLA (SZERK.): A NŐTLEN ÉVEK ÁRA. BUDAPEST, MAGYAR NŐI ÉRDEKÉRVÉNYESÍTŐ SZÖVETSÉG.

KONCZ KATALIN: NŐK A PARLAMENTBEN, 1990-2014. STATISZTIKAI SZEMLE, 92(6). 513-540.

MEAD, MARGARET (2003): FÉRFI ÉS NŐ. BUDAPEST, OSIRIS.

NAGY BEÁTA (2005): „NŐK A VEZETÉSBEN” IN: SZEREPVÁLTOZÁSOK. JELENTÉS A NŐK ÉS FÉRFIAK HELYZETÉRŐL, 2005. NAGY ILDIKÓ, PONGRÁCZ TIBORNÉ, TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, (SZERK.). BUDAPEST, TÁRKI, IFJÚSÁGI, CSALÁDÜGYI, SZOCIÁLIS ÉS ESÉLYEGYENLŐSÉGI MINISZTERIUM, 44–56.

NAGY BEÁTA - VICSEK LILLA MÁRIA (2006): MIT ÉS A NŐI VEZETŐ SZAVA? SZÁZADVÉG, (11) 41. 123-160

SOMLAI PÉTER (2013): CSALÁD 2.0. BUDAPEST, NAPVILÁG.

SZABOLCSKA ORSOLYA (2008): SORSUKBA ZÁRVA. FIATAL PÁROK MARGINÁLIS HELYZETBEN – NŐI PERSPEKTÍVÁK. IN: VÁRADI MONIKA MÁRIA (SZERK): KISTELEPÜLÉSEK LÉPÉSKÉNYSZERBEN. BUDAPEST, ÚMK, 160-183.

VÁRADI MONIKA MÁRIA (2013): MEGÉLHETÉS ÉS TÁMOGATÓ KAPCSOLATOK –AZ APRÓFALUSI SZEGÉNYSÉG ARCAI. IN: KOVÁCS KATALIN – VÁRADI MONIKA MÁRIA: HÁTRÁNYBAN, VIDÉKEN. BUDAPEST, ARGENTUM, 106-131.

VIRÁG TÜNDE (2008): „EZ ITT A REMÉNYTELENSÉG VIDÉKE”. FALVAK A DRÁVA MENTÉN. IN: VÁRADI MONIKA MÁRIA (SZERK): KISTELEPÜLÉSEK LÉPÉSKÉNYSZERBEN. BUDAPEST, ÚMK, 70-101.

VEROSZTA ZSUZSANNA (2015): FRISSDIPLOMÁSOK 2014. EDUCATIO NONPROFIT KFT., FELSŐOKTATÁSI SZAKOSZTÁLY.

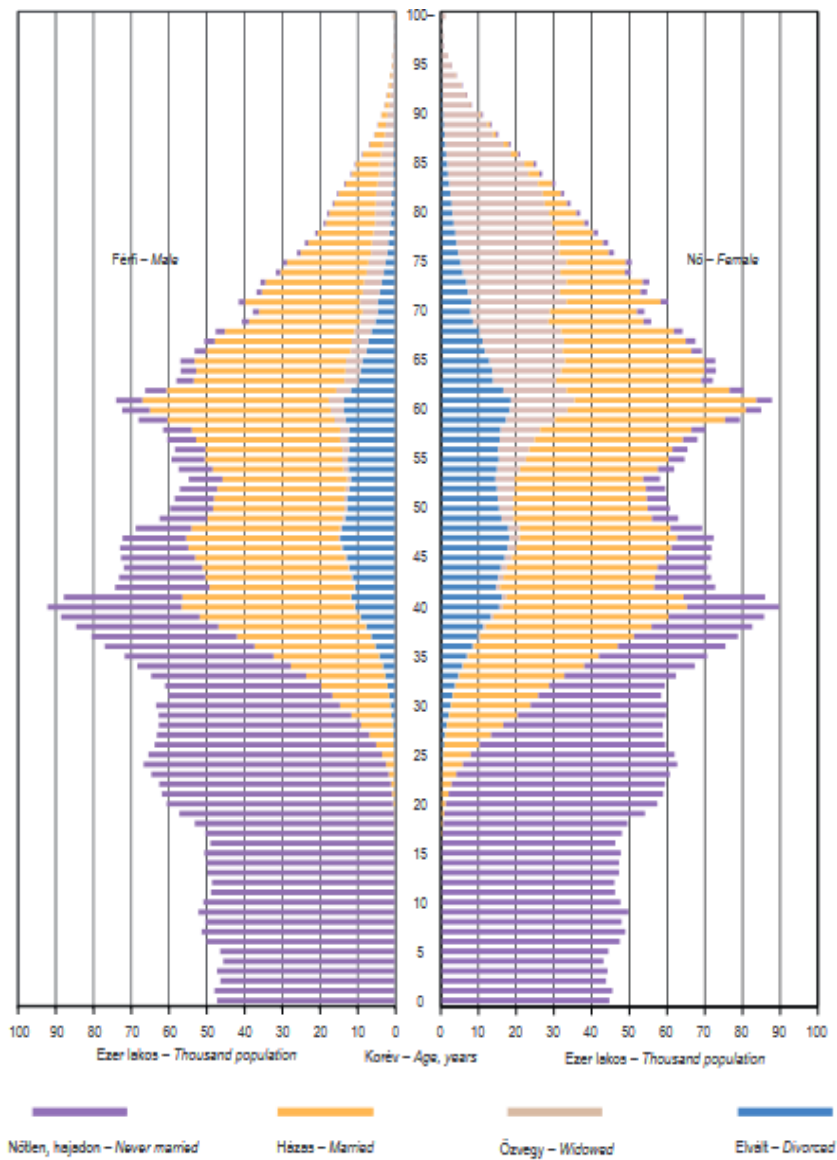
[HTTPS://WWW.FELVI.HU/PUB_BIN/DLOAD/DPR_TANULMANYOK/FRISSDIPLOMASOK_2014_ZARO_TANULMANY.PDF](https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/dpr_tanulmanyok/frissdiplomasok_2014_zaro_tanulmany.pdf)

VICSEK L. (2006): FÓKUSZCSOPORT. BUDAPEST, OSIRIS KIADÓ.

Melléklet

Melléklet, 1. ábra

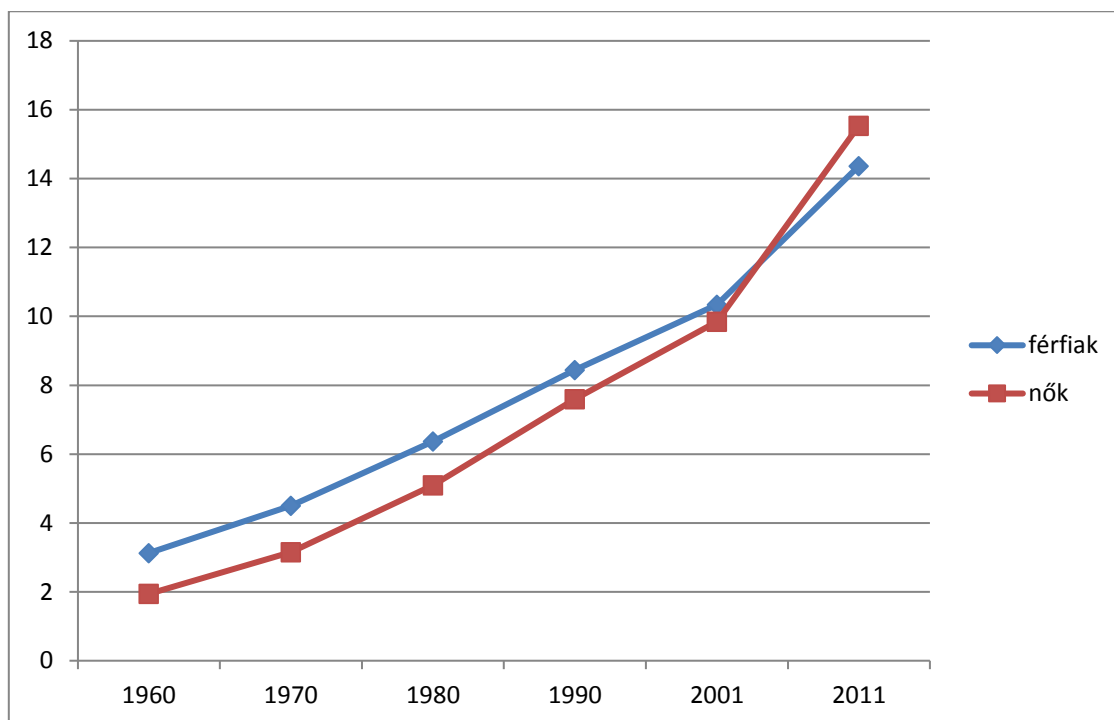
Magyarország korfája 2016. januárjában

Forrás: ksh.hu/apps/shop.dok?p_id=348898&p_mezo=MINTA

Melléklet, 2. ábra

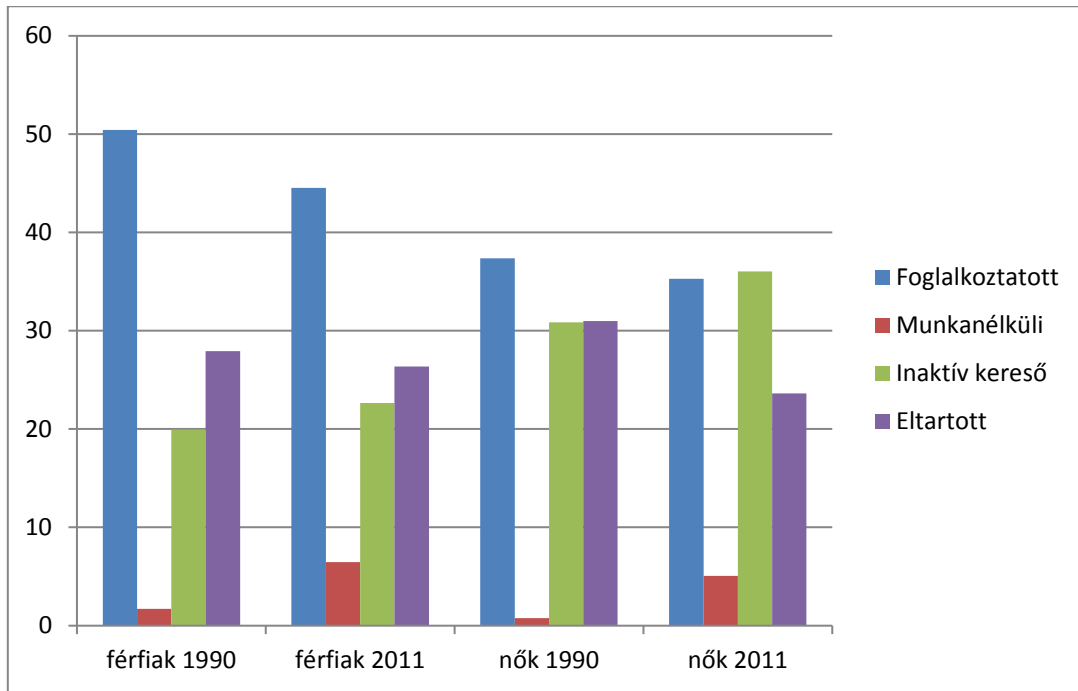
Diplomások aránya nemenként 1960 és 2011 között (százalékos megoszlás)

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Melléklet, 3. ábra

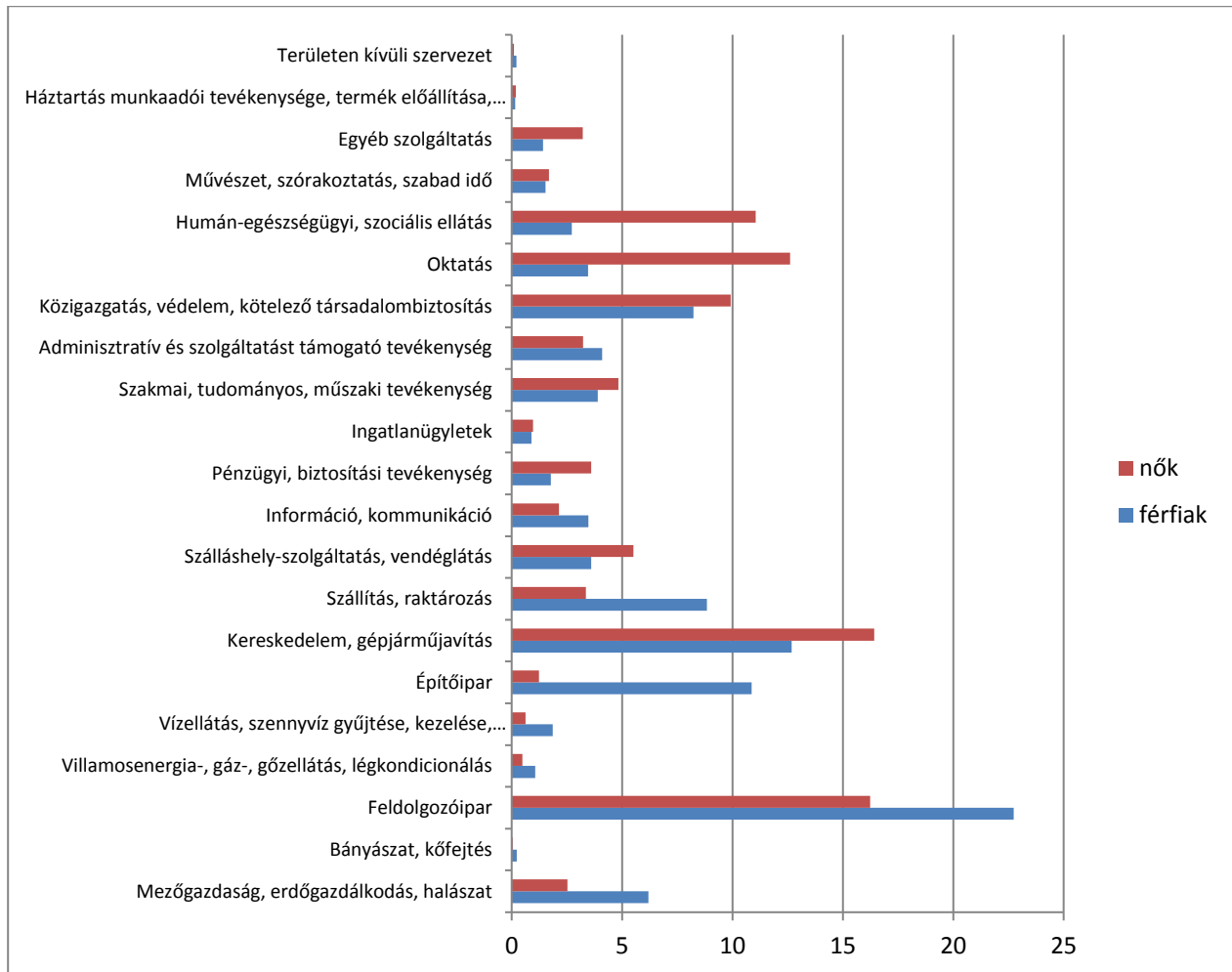
Munkaerő-piaci státusz nemi bontásban (százalékos megoszlás)

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Melléklet, 4. ábra

A nemek foglalkoztatottsági ág szerinti százalékos megoszlása

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

Melléklet, 5. ábra

A vezető pozíciókat betöltők nemi aránya (az első oszlop a nők, a második a férfiak arányait mutatja)

Ausztria	29	71
Belgium	31	69
Bulgária	n.a.	n.a.
Ciprus	19	81
Dánia	21	79
Egyesült Királyság	32	68
Észtország	37	63
Finnország	28	72
Franciaország	36	64
Görögország	26	74
Hollandia	26	74
Írország	28	72
Izland	31	69
Lettország	39	61
Liechtenstein	48	52
Luxemburg	22	78
<i>Magyarország</i>	<i>35</i>	<i>65</i>
Németország	27	73
Norvégia	n.a.	n.a.
Olaszország	20	80
Portugália	30	70
Románia	n.a.	n.a.
Spanyolország	32	68
Svédország	31	69
Szlovákia	32	68
Szlovénia	29	71
<i>Átlag</i>	<i>30</i>	<i>70</i>

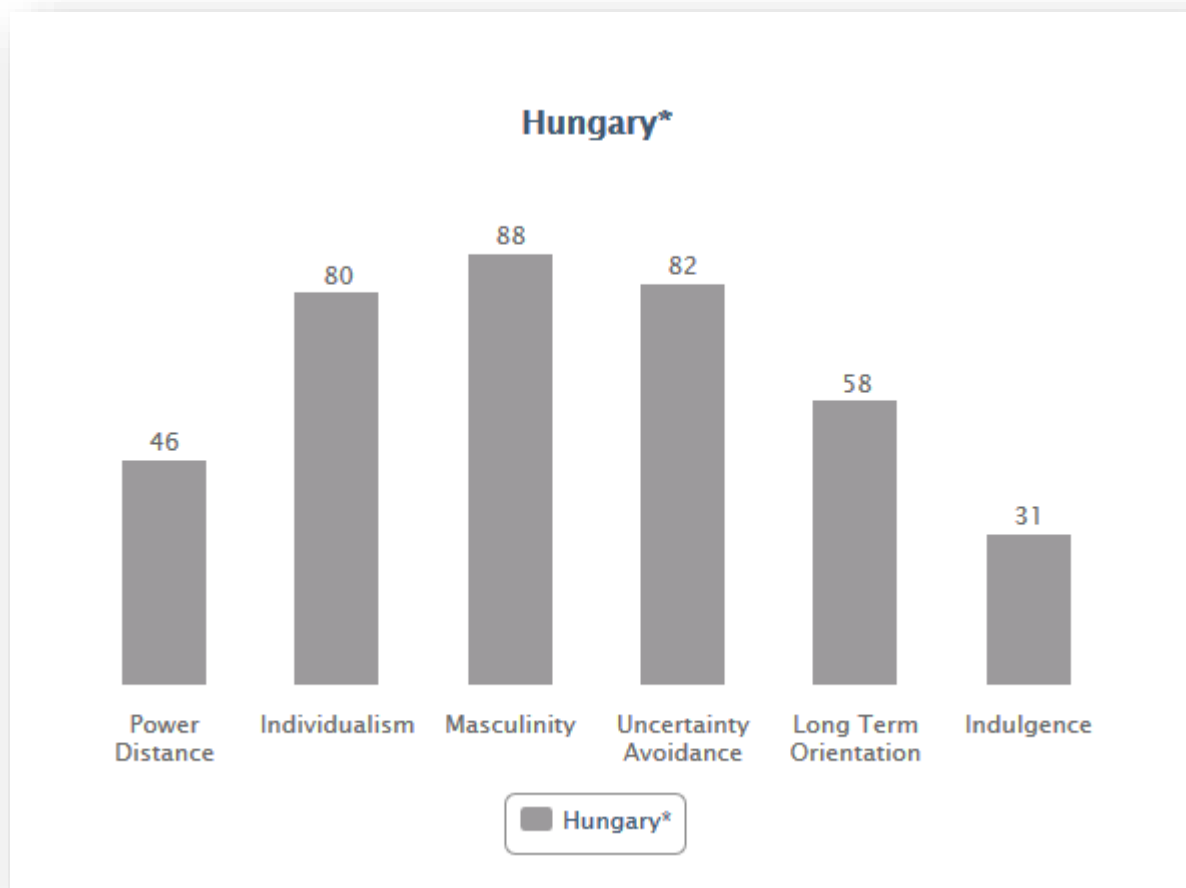
Forrás: EU (2004a)

n.a.: nincs adat

Idézi: Nagy (2005)

Melléklet, 6. ábra

Magyarország munkára vonatkozó értékei a Hofstede-féle dimenziók alapján

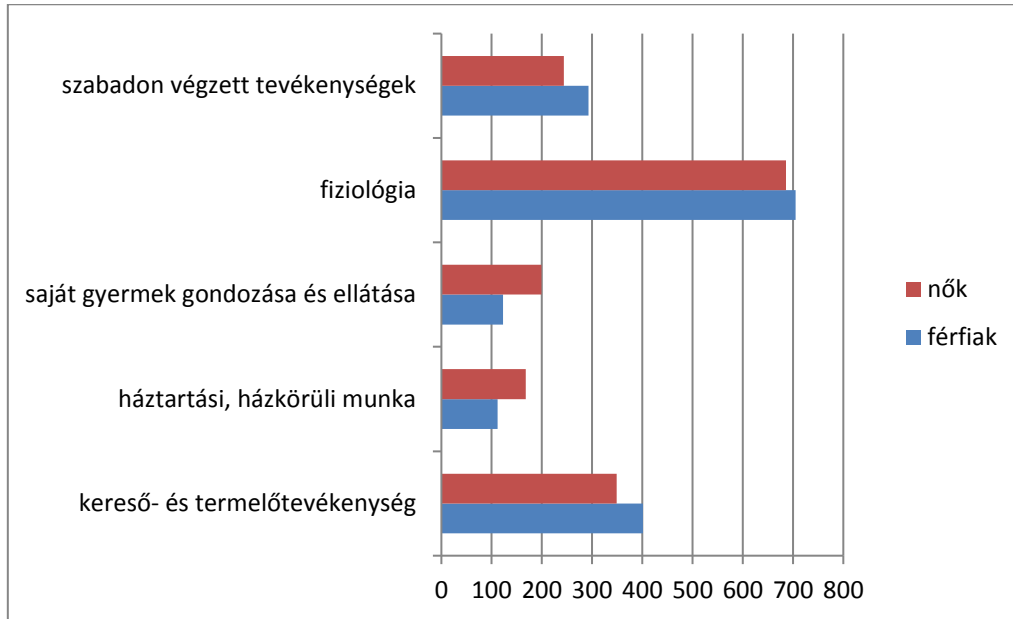

Készült: a www.geert-hofstede.com segítségével

A dimenziók nevei: hatalmi távolság, individualizmus, maszkulinitás, bizonytalanság tűrés, hosszútávú orientáció, engedékeny vs. korlátozó)

Melléklet, 7. ábra

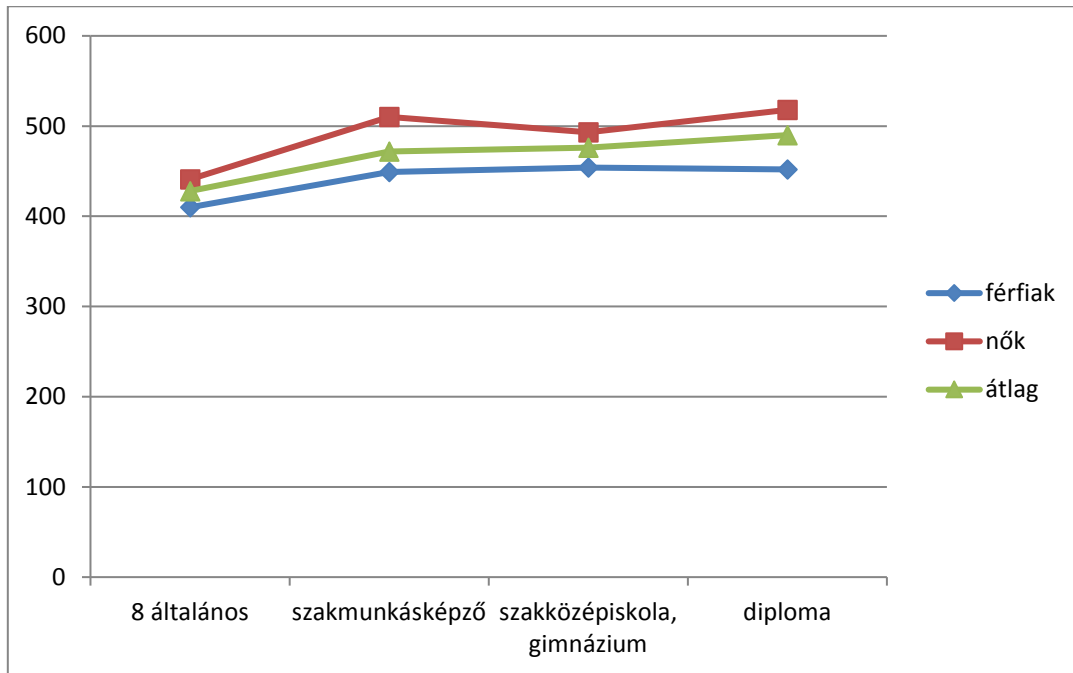
Diplomás férfiak és nők időmérlegének néhány blokkja (percekben megadva a 2009/10-es adatok alapján, „C” tábla – ez a tevékenységeket ténylegesen is végzők adatait tartalmazza)

Forrás: a KSH alapján saját szerkesztés

Melléklet, 8. ábra

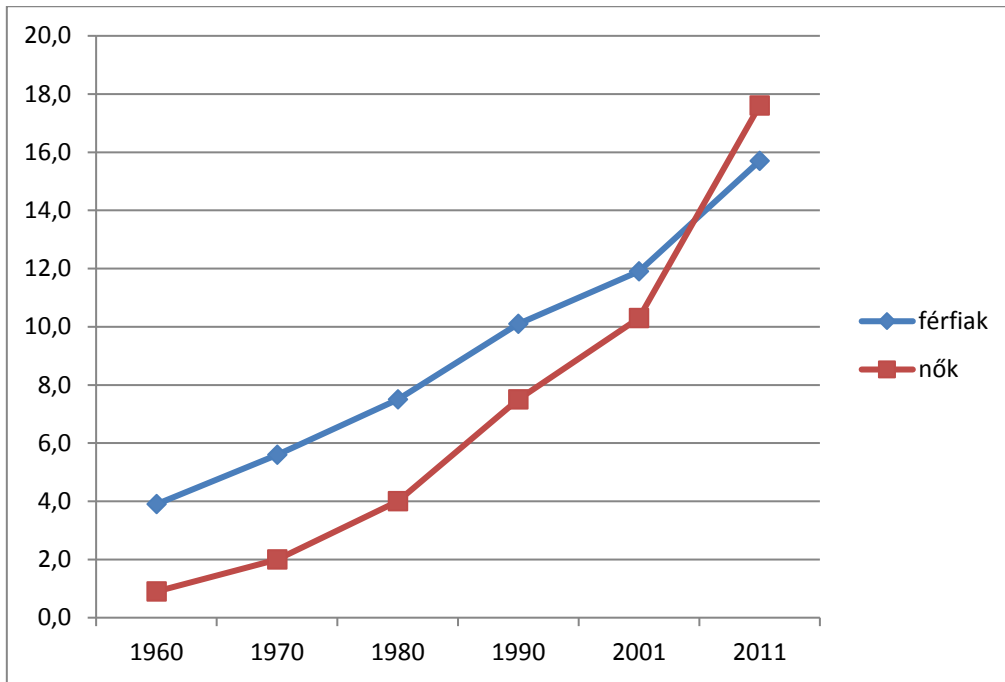
Kötött időtartamok napi átlaga percben megadva az iskolai végzettség függvényében (2009/2010-es KSH adatok alapján, „C” táblák értékei)

Forrás: a KSH alapján saját szerkesztés

Melléklet, 9. ábra

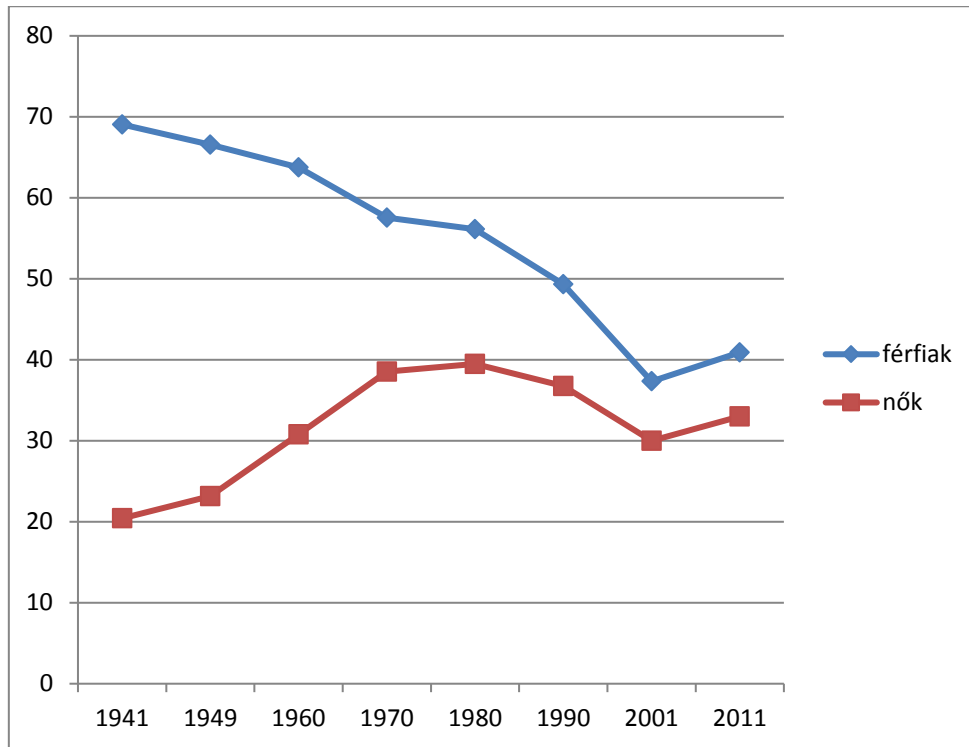
A diplomások aránya nemenként Baranya megyében (százalékban megadva)

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

Melléklet, 10. ábra

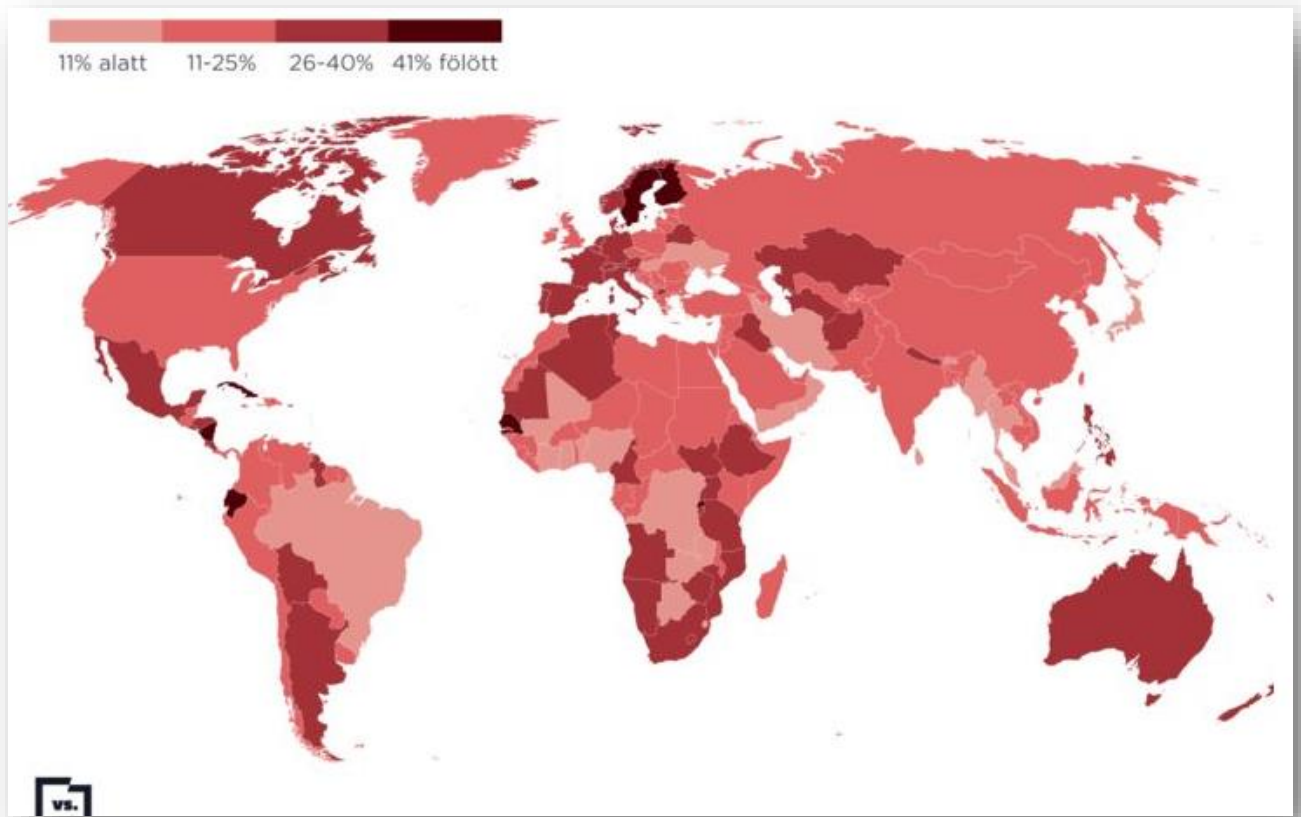
A foglalkoztatottak aránya a nemeként Baranya megyében (százalékban megadva)

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

11. ábra

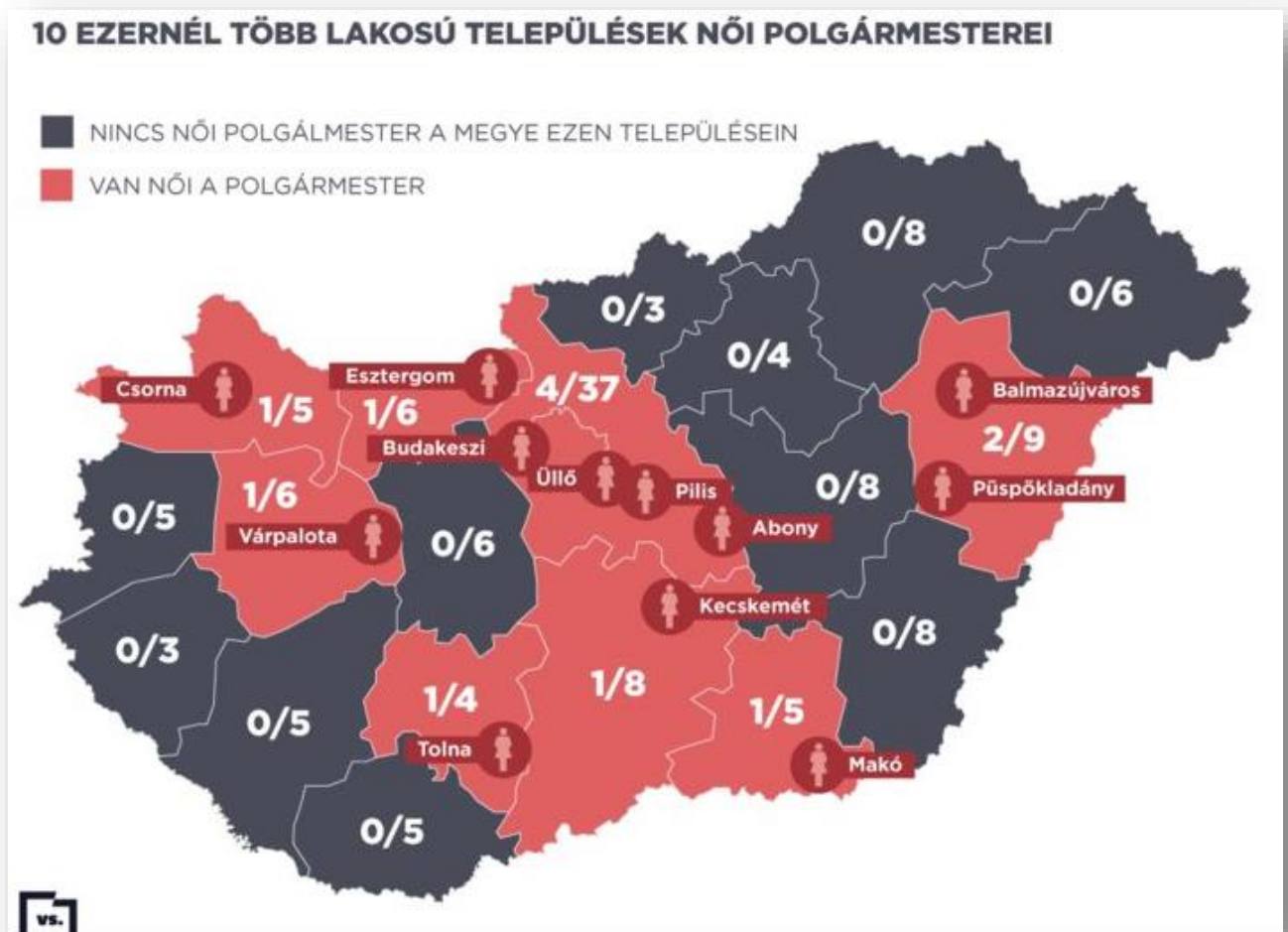
A parlamentek nőtagjainak százalékos arányai 2014-ben a vs.hu számításai alapján

Forrás: <http://vs.hu/kozelet/osszes/megclozzuk-japant-de-szvazifold-lehagy-nezze-meg-hogyan-1107#!s2>

Melléklet, 12. ábra

Női polgármesterek a 10 000 fő feletti településeken

2014-es adatok. Forrás: <http://vs.hu/kozelet/osszes/megelozzuk-japant-de-szvazifold-lehagynetze-meg-hogyan-1107#!s2>

13. Melléklet 200 fő alatti települések polgármestereinek és önkormányzatainak nemi összetétele a Hegyháti járásban

település neve	nő-e a polgármester	független-e a női polgármester	nők aránya a képviselők között	hány százalék a független jelölt a nők között
Ág	igen	igen	50%	100%
Baranyaszentgyörgy	nem	-	25%	0%
Felsőegerszeg	igen	igen	75%	100%
Kisbeszterce	nem	-	0%	-
Meződ	nem	-	75%	100%
Palé	igen	igen	75%	100%
Szágy	nem	-	75%	66,6%
Tarrós	igen	igen	25%	100%
Tormás	igen	igen	25%	100%
Váznok	nem	-	0%	-

Forrás: saját szerkesztés az nvi.hu adatai alapján

14. Melléklet 200 fő alatti települések polgármestereinek és önkormányzatainak nemi összetétele a Komlói járásban

Település neve	nő-e a polgármester	független-e a női polgármester	nők aránya a képviselők között	hány százalék a független jelölt a nők között
Hegyhátmaróc	igen	igen	50%	100%
Szárász	nem	-	0%	-
Tófü	nem	-	100%	100%
Vékény	nem	-	75%	100%

Forrás: saját szerkesztés az nvi.hu adatai alapján

Melléklet, 1. dokumentum

Az egyéni és a fókuszcsoportos interjúk vázlata

Bemutatkozás (életkor, végzettség, pozíció, feladatkör stb.) Szülők foglalkozása, lakóhelye.

Karrier építésének folyamata (iskolai végzettség, középfok-felsőfok, munkaerő-piaci lépcsők, szerencse. Tulajdonságok, amelyek szükségesek. Kapcsolatok.)

Családi élet karrier mellett

(házasság, gyermekek száma, munkamegosztás, külső segítségek, háztartás gépesítése, családi ház típusa, férfi és női feladatok a háztartásban, gyermekek bevonása a házimunkába. Fizetési kategóriák esetleges különbségei a házastársak között. Férj véleménye, rokonok véleménye a család működéséről. Város-falu különbségek. Más példák a rokonságban. Szülők-nagyszülők véleménye. Látott hasonló mintákat a családjában? Volt példa előtte?)

Nemi szerepek jellemzői

Hogyan gondolkodnak országosan/lokálisan a nemi szerepekről. Saját elképzelés. Mit írnak elő a nőknek, mit a férfiaknak, munkák elkülönítése, ezek változása – mikor változtak és hogyan. Gyermekeiknek mit adnak át? Mi a gyermekeik véleménye? Hogyan változott a saját véleményük erről? A férjek véleménye? Tradicionális nemi szerepek előnyei és hátrányai. Modern szerepek előnyei és hátrányai. Önbesorolás – tradicionális vagy modern szerepfelfogással jellemezhető (ha eddig nem volt egyértelmű)?

Női vezetők, női vezetés jellemzése

sajátosságok, negatív és pozitív tulajdonságok

Női karrieresélyei

Milyen hátráltató tényezőket tud megnevezni? Milyen segítő tényezőket? Milyen területeken lehet nőként karriert építeni? Hol nem? Miért? Miért ilyen kevés a nő a magasabb pozíciókban? A politikában? Lát változást a női karrieresélyekben? Miért alacsonyabbak a női fizetések? Mit lát maga körül a településen? Az országban? Hogy lehetne ezen változtatni.

Jövőre vonatkozó tervek.

Saját, gyermekek. További karrierlépcsők.

Melléklet, 2. dokumentum

Azon települések listája, ahol interjúalanyainkat megkerestük:

Alsómocsolád
Ág
Bikal
Egyházaskozár
Felsőegerszeg
Gödre
Komló
Liget
Mágocs
Magyarország
Mánfa
Máza
Mecsekpölöske
Mindszentgodisa
Nagyhajmás
Palé
Pécsvárad
Sásd
Szászvár
Tarrós
Tormás
Varga
Vékény

1. interjú rövidített változata.

Az interjú skype-on készült, időpontja 2016. november 14.

Az interjúalany középkorú nő. Férjezett, több gyermeke van. Több felsőfokú végzettséggel bír, első lépésben főiskolai, majd felnőtt korában egyetemi végzettséget szerzett. Szakmai karrierje a köznevelés területén indult, később családi vállalkozásukban kezdett dolgozni. Jelenleg is ez a munkahelye.

A családi munkák felosztása véleménye szerint egyenlőtlenül történik meg, azonban ezt alapvetően nem tartja rossznak. „Szívós vagyok, és kibírom.” – állítja. Kezdetben a házimunkák százalékos felosztása szerint neki 98% jutott, míg a férjének 2%. Patriarchális családból jön, és ezt tartja normálisnak. A gyermekeket korán befogta a házimunkákba, és segítenek neki az állatok ellátásában, a kert gondozásában is. Főzni ő főz, erre minden nap sort kerít, vagy a reggeli, vagy az esti órákban. Arra is gyakran van példa, hogy napközben hazajön, és befejezi az ebéd főzését. A főzés kapcsán megjegyzi, hogy főtt étellel még a felnőtt, már huszonéves gyermekeit is ellátja, akik más településeken laknak vagy önállóak. Szabadideje ennek ellenére van, heti rendszerességgel sportol, havonta színházba jár.

A településen véleménye szerint a nők dolgoznak, s sokkal inkább elvállalnak mindenféle munkákat, mint a férfiak. Igen gyakoriak a női vezetők mind a településen, mind pedig a járásban. Ennek véleménye szerint az az oka, hogy sváb származásúak, tehát alapvetően munkára szocializálták őket. Szorgalmasak – a nők is.

Szerinte a női léttel jár, hogy kétszer-másfélszer olyan többet kell teljesítenie, mint egy férfinak – ezt el kell fogadni. Ennek oka, hogy önmagában a nők, hiába tudják fenntartani magukat (a háborúk idején is fenntartották), nem lehetnek boldogok, a boldogsághoz ugyanis férfiak és család is kell.

A mai politika olyan jellegzetességekkel bír, amelyeket egy nő gyomra nem venne be – ezzel magyarázható, hogy miért nincs több nő a magyar politikai életben. Akik pedig vannak, azok inkább negatív példaként jelennek meg a többi nő számára.

Napjaink azon folyamatait, amelyek a nemi szerepek összekeveredésével, fellazulásával járnak, negatív jelenségként érzékeli, s nem tartja jó iránynak.

2. interjú rövidített változata.

Időpont: 2016. november 14.

Interjú felvétele: Skype-on

Az interjúalany vezető beosztást tölt be egy közoktatási intézményben. Férjével ketten élnek egy háztartásban. A háztartási munkák és a vezetői szerepek összehangolása esetükben azért nem okozott komoly kihívást, mert gyerekekről nem kellett gondoskodniuk. Ráadásul a férje sok mindenben segítette: porszívózott, takarított, ha kellett. Mikor igazgató lett, a fizetése magasabb lett, mint a férjé. Ez, bár a házasságuk alapvetően demokratikus szerepfelfogáson nyugodott, és soha nem volt „téma” köztük a keresetek nagysága, ki nem mondott feszültséget okozott. A megoldás az lett, hogy a férje külön munkákat keresett magának, így a fizetési kategóriák kiegyenlítettebbekké váltak.

Az interjúban érintettük a családanyaként dolgozó kollégák helyzetét. Az iskola, mint munkahely alapvetően családbarátabb, mint sok más intézmény (különösen a nyári és a téli szünetek miatt).

A faluban a házimunkákat a tradicionális nemi szerepek miatt aránytalanul osztják el. Talán néhány fiatalabb pár esetében figyelhetünk meg demokratikusabb felosztást. Ebbe a helyzetbe sokan beletörődnek, mivel ezt látták a szüleiktől és a környezetüktől. Ennek a hatása negatív: a nők kimerültek, boldogtalanok, életükkel nem elégedettek.

A női vezetőkről a megkérdezettnek az volt a véleménye, hogy empatikusabbak, körültekintőbbek, jobban átgondolnak dolgokat – a döntéseikben nem csak az ész, hanem az érzelem is jelen van. Finomabban közelítenek a problémákhoz, diplomatikusabbak. Egyre jobban elfogadják a női vezetőket, de azokon a helyeken, ahol többségében férfiak dolgoznak, nehezebb a helyzetük. Az elfogadás ezen iránya nem végzettségfüggő, hanem emberenként más és más. Van olyan szituáció azonban, ahol férfikkal könnyebb – a nők esetében komoly ellenségeskedéseket, konfliktusokat figyelhetünk meg. A „nagy” politikában a nőket nem akarják elfogadni, de az biztos, hogy kevesebb nő is szeretne abban részt venni. Szerepértelmezése összességében demokratikus alapokkal rendelkezik, tehát a generációs különbségeknek ebben az esetben nyomát sem találjuk (sok fiatalabb nő fejtett ki sokkal tradicionálisabb álláspontot).

3. interjú rövidített változata

Az interjút személyesen vette fel Dr. Móré Marianna 2016. október 28-án.

Az interjúalany húszas életéveinek a végén jár, férjezett, egy gyermeke van. A szülei még a tradicionális nemi szerepek szerint éltek – a munkák elkülönültek a házaspárok között. A fiatalabb generációnál ez már nem így van, hiszen a férje is végez női munkát, és vannak olyan férfias feladatok, amelyeket ő is megcsinál (pl. kisebb asztalos munkák). Mikor gyermek volt, bevonták a házimunkába kb. tíz éves korától. Még a pénzügyekbe is, s sokszor neki kellett döntenie a felmerülő kérdésekben. Nem tudja, hogy miért alakult ez így, de gyakorlatilag felnőttként élt a családban már 14-15 évesen.

A szülőket nem zavarja az, ahogyan a fiatalok a munkákat egymás között felosztják.

Az interjúalany azt szeretné, hogy a gyermekük egyfajta arany középutat járjon be a házimunka területén. Azt nem akarja, hogy úgy be legyen vonva a házimunkába, ahogyan korábban ő volt („azt akarom, hogy gyerekként gyerek maradjon”), de azt sem szeretné, hogy kiszolgálják vagy kiszolgáltassa magát. Saját gyermekkorára sem volt emiatt ideális – nem tudta kiélvezni sem a gyermekkorát, sem pedig a kamaszkorát.

A női karrierokról az a véleménye, hogy egy kisebb település, mint élettér jelenthet hátrányt a nőknek. A gyermekvállalást korábban említette volna hátrányként, de szerinte ezt már nem gondolja így – éppen azért, mert most már van gyereke, és nagyobb a rálátása erre. Egy nagyvárosban több állás közül lehet választani, és az emberek úgy gondolják a falvakban, hogy egy nő ne akarjon karriert. Miért kell ennyit tanulni? Miért kell ennyit dolgozni? – ezeket a kérdéseket már hallotta is. Az édesapjának korábban az is furcsa volt, hogy sokszor 10 órát dolgozott naponta, és még utána haza is vitte a munkáját, amit este-éjszaka végzett el. Nőként hátrányos megkülönböztetésben nem részesült eddig, de a munkahelyén többségben vannak a nők.

4. interjú rövidített változata.

Az interjút Skype-on vettük fel 2016. november 7-én.

Az interjúalany egy alapítványnál dolgozik egy kistelepülésen. Férjezett.

Karrierjéhez véleménye szerint rugalmasság és a tanulás kellett.

Családjában a házimunkákat megosztják. Fia már csak hétvégéken van velük, felsőoktatásban tanul. Elvégzik a férfimunkákat, de a női munkákba is bevonhatók: pl. főznek (a férj és a fiú is). Porszívóznak, mosnak. Adott heti munkarend van a házimunkák területén, erről egyeztetnek, majd a férfiak megcsinálják. Az interjúalany néha hajnalban és éjszaka főz. Pl. pályázatot ír, és közben levest főz. Az egész élete olyan, mint egy puzzle-tábla, a munka és a házimunka keretei összekeverednek. Segítő rokonok a környéken nincsenek. Néha ételt rendelnek.

Ez a hozzáállás azonban a faluban nem jellemző, a szerepek sokkal tradicionálisabbak. A nők nagy része a településen dolgozik. Vagy helyben, vagy ingáznak. Egy részük a közigazgatásban helyezkedik el. A nemi szerepek lassan alakulnak át, de a változás jelei már a kistelepüléseken is megjelennek. A fiatalok már a falvakban is keverik a nemek feladatait.

Annak, hogy nő, már többször is érezte a hátrányát. Ennek fő területe a munkaerőpiac.

A politikában már az első lépéseknél sem preferálják a nőket, tehát a kiválasztásnál. Sőt, még a nők egy része sem szavazna nőkre egy választásokon.

5. rövidített interjú.

Az interjú Skype-on készült egyszerre két fővel.

Időpont: 2016. november 7.

Mind a két interjúalany a közigazgatásban dolgozik. Középkorúak, gyermekeik vannak.

Véleményük szerint elszántság, szorgalom, és a család támogatása kell ahhoz, hogy egy normál életpályát összerakjanak. A család támogatása különösen fontos pl. a tanuláskor – nem volt mindig főtt étel, a férjek segítettek. Az egyik férj autóval hozta-vitte vizsgaidőszakban a feleségét. De a gyermekeket mindez nagyon motiválta, hogy az anyjuk tanul, pozitív hatása volt. A munkatársak pedig olyan munkákat végeztek el, amelyekre már nem volt idejük. Itt a felnőttkori tanulás sajátosságairól beszéltünk – mi a könnyebb, mi a nehezebb benne.

A házimunkák felosztása az egyik esetben a klasszikus falusi felosztást követi, a másik esetben egy kicsit jobban keverednek a feladatok (pl. a férj is mosogat). Kert is van, ahol inkább a feleségek dolgoznak. Mind a ketten kb. 70 – 30%-ra becsülik az elvégzett házimunkák arányát – ez a település egészére jellemző. A házimunka, a konyhakert, minden a nők dolga. De ebből nem csinálnak problémát – pl. nagy öröm, ha megdicsérik, hogy de szép tiszta a lakás, vagy de finomat főztél.

Külső segítséget soha nem vettek igénybe. Egyik esetben velük él az anyós, aki mozgósítható (főz, gyerekeket néha hozza). Városokban inkább jellemző, hogy szolgáltatásokat vesznek igénybe. Az automata mosógép nagyon fontos. „Tragédia, ha elromlik.” A gyermekek kapcsán az egyik interjúalany megjegyzi, hogy a fia sokkal többet segít a feleségének. Vásárol, vigyáz a gyermekre, porszívózik, mosogat – az ő férje még nem volt ilyen. De hogy ennek mi az oka, azt nem tudják.

Ha a férjük fizetése magasabb lett volna, akkor is vállaltak volna munkát. Értékesebbnek tartják így magukat. Szüleik a szerepeket még jóval inkább elkülönítették. Az édesanyjuk rendkívül sokat dolgozott a visszaemlékezések szerint. De ebbe nőttek fel, és ezt tekintették természetesnek. Maradiak és falusiak vagyunk, mondják, és ezen nem is akarnak változtatni. Más nők (anyós, lányok) segítenek be, de a férjnek nem kell.

Hogy mi a jó tradicionális szerepekben, arra nem tudnak válaszolni. A településen már nem jellemző, hogy a nők otthon vannak. Aki otthon van, az gyesen van vagy munkanélküli. Muszáj dolgozni mind a két félnek, hogy a családok működjenek.

A projekt a Norvég Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Mintaprogram a minőségi időskorért

Pilot project for quality ageing

HU11-0005-A1-2013

Hungary, Alsómocsolád 2016–2017

www.manorquality.eu • www.facebook.com/alsomocsolad • www.alsomocsolad.hu
Alsómocsolád Község Önkormányzata, 7345 Alsómocsolád, Rákóczi u.21.
e-mail: norvegpalyazat@alsomocsolad.hu, telefon: +36 72 560 027